

UŞAQ HÜQUQLARI ÜZRƏ KOMİTƏNİN

YUVENAL ƏDLİYYƏ SİSTEMİ İLƏ
BAĞLI 24 SAYLI ÜMUMİ ŞƏRHİ

Bu nəşr Avropa İttifaqının maliyyə dəstəyi hesabına Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı tərəfindən tərcümə edilərək dərc olunmuşdur. Bu nəşrin müəllifi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığıdır. Bu nəşrdə istifadə olunan məzmun və material heç bir halda Avropa İttifaqının mövqeyini əks etdirmir.

Avropa İttifaqı

tərəfindən maliyyələşdirilir

UNITED NATIONS
HUMAN RIGHTS
OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER

İnsan Hüquqları

Uşaq Hüquqları Komit sının
Yuvenal  dliyy  sistemi daxilində
uşaq hüquqları ilə baęlı
24 saylı
 mumi Şərhi

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı

Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiya

Paylanma: Ümumi
18 sentyabr 2019-cu il
Əsli: İngils dili
Qeyri-rəsmi tərcümə

Uşaq Hüquqları Komitəsi

Yuvenal ədliyyə sistemi daxilində uşaq hüquqları ilə bağlı 24 sayılı Ümumi Şərh (2019)

I. Giriş

1. Bu ümumi Şərh, yuvenal ədliyyədə uşaq hüquqları haqqında 10 sayılı (2007) ümumi Şərhi əvəz edir. O, 2007-ci ildən bəri beynəlxalq və regional standartların, Komitənin hüquq təcrübəsinin, uşaq və yeniyetmələrin inkişafı ilə bağlı yeni biliklərin, eləcə də bərpəedici ədliyyə ilə əlaqəli səmərəli təcrübələrin tətbiqinin nəticəsi olaraq baş verən irəliləyişləri əks etdirir. O, həmçinin cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin minimum yaş həddi və azadlıqdan məhrum etmədən israrla istifadə ilə bağlı meyllərin doğurduğu narahatlıqları da əks etdirir. Ümumi Şərh, dövlətə məxsus olmayan, o cümlədən terror qrupları kimi təyin olunan silahlı qruplar tərəfindən işə cəlb edilən və istifadə edilən uşaqlar, eləcə də ənənəvi, yerli və ya digər qeyri-dövlət ədliyyə sistemlərindəki uşaqlarla bağlı məsələlər kimi xüsusi məsələləri əhatə edir.

2. Uşaqlar fiziki və psixoloji inkişaflarına görə böyüklərdən fərqlənir. Bu fərqlər təsirin daha az olduğunun tanınması və fərqli, fərdi yanaşma ilə ayrı bir sistemin təşkili üçün baza rolunu oynayır. Cinayət mühakiməsi sisteminə məruz qalmağın uşaqlara zərər verdiyi və onların məsuliyyətli yetkin şəxslərə çevrilmə şanslarını məhdudlaşdırdığı müşahidə edilmişdir.

3. Komitə, ictimai təhlükəsizliyin qorunmasının yuvenal ədliyyə sistemi də daxil olmaqla bütövlükdə ədliyyə sisteminin qanuni məqsədi olduğunu qəbul edir. Bununla yanaşı, Tərəf Dövlətlər, bu məqsədə

Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyada təsbit edilmiş qaydada yuvenal ədliyyə sisteminin prinsiplərinə hörmət etmək və onları icra etməklə bağlı öhdəliklərinə tabe olaraq xidmət etməlidirlər. Konvensiyanın 40-cı maddəsində açıq şəkildə bildirildiyi kimi, cinayət qanununu pozduğu iddia edilən, təqsirləndirilən və ya günahkar kimi tanınan hər bir uşağa qarşı həmişə uşağın ləyaqət və dəyər hissini qoruyacaq şəkildə davranılmalıdır. Dəlillər göstərir ki, bu prinsiplərə uyğun sistemlər qəbul edildikdən sonra uşaqlar tərəfindən törədilən cinayətlərin yayılması azalmağa başlamışdır.

4. Komitə, Konvensiyaya uyğun olaraq yuvenal ədliyyə sistemlərinin yaradılması istiqamətində atılmış bir çox addımları alqışlayır. Uşaq hüquqları mövzusunda bu Konvensiyada və bu ümumi şəhrdə göstərilənlərdən daha əlverişli müddəalara sahib olan Dövlətlər təqdir olunur və onlara bir daha xatırladılır ki, Konvensiyanın 41-ci maddəsinə uyğun olaraq geriye addım atmamalıdır. Tərəf Dövlətlərin hesabatları onu göstərir ki, bir çox Tərəf Dövlətlər, xüsusilə profilaktika, erkən müdaxilə, yönləndirmə tədbirlərinin hazırlanması və həyata keçirilməsi, çoxdisiplinli yanaşma, cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin minimum yaş həddi və azadlıqdan məhrum etmə hallarının sayının azaldılması ilə bağlı mövzularda Konvensiyaya tam uyğunluğa nail olmaq üçün hələ də əhəmiyyətli investisiyalar tələb edirlər. Komitə, Tərəf Dövlətlərin diqqətini Birləşmiş Millətlər Təşkilatının azadlıqdan məhrum edilmiş uşaqlarla bağlı qlobal araşdırmasına rəhbərlik edən Müstəqil Ekspertin Komitənin təşəbbüsü ilə Baş Assambleyanın 69/157 sayılı qətnaməsinə əsasən təqdim edilmiş (A / 74/136) hesabatına cəlb etmək istədi.

5. Son on ildə beynəlxalq və regional qurumlar tərəfindən ədliyyə sisteminə çıxış və uşaqlara yönəlik ədliyyəni təşviq edən bir neçə bəyannamə və təlimat qəbul edilmişdir. Bu cərhivələr, cinayətin qurbanları və şahidləri olan, sosial təminat mövzuları ilə bağlı məhkəmə proseslərində və inzibati məhkəmələrdə iştirak edən uşaqlar da daxil olmaqla ədliyyə sistemlərinin hər aspektindəki uşaqları əhatə edir. Dəyərli olmalarına baxmayaraq, bu yanaşmalar cinayət qanununu pozduqları iddia edilən, təqsirləndirilən və ya

günahkar kimi tanınan uşaqlara yönələn bu ümumi Şərhin əhatə dairəsindən kənara çıxır.

II. Məqsədlər və əhatə dairəsi

6. Bu ümumi Şərhin məqsədləri və əhatə dairəsi aşağıdakılardan ibarətdir:

(a) Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyadakı müvafiq maddələrin və prinsiplərin müasir bir şəkildə nəzərdən keçirilməsini təmin etmək və Dövlətləri uşaq hüquqlarını təşviq edən və qoruyan yuvenal ədliyyə sistemlərinin tam şəkildə tətbiqinə yönəltmək;

(b) Sistemin bütün mərhələlərində profilaktika və erkən müdaxilənin və uşaq hüquqlarının qorunmasının vacibliyini təsdiq etmək;

(c) Uşaqların inkişafı ilə bağlı artan biliklərə uyğun olaraq, cinayət mühakiməsi sistemi ilə təmasın xüsusilə zərərli təsirlərini azaltmaq üçün əsas strategiyaları, xüsusilə də aşağıdakıları təşviq etmək:

(i) Cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin minimum yaş həddinin təyin edilməsi və bu yaşın hər iki tərəfindəki uşaqlara müvafiq rəftarın təmin edilməsi;

(ii) Uşaqların rəsmi ədliyyə proseslərindən uzaqlaşdırılması və effektiv proqramlara yönləndirilməsi hallarının artırılması;

(iii) Uşaqların həbsdə saxlanılmasının ən son cəza tədbiri olmasını təmin etmək üçün azadlıqdan məhrumetmə ilə əlaqəsi olmayan tədbirlərin tətbiqinin genişləndirilməsi;

(iv) Fiziki cəza, edam və ömürlük həbs cəzalarının tətbiqinə son qoyulması;

(v) Yalnız böyük uşaqlara tətbiq edilməsini nəzərə almaqla, azadlıqdan məhrumetmənin son çarə olaraq əsaslandırıldığı bir neçə vəziyyət üçün bu yanaşmanın qəti şəkildə qısa müddətli olmasını və müntəzəm olaraq nəzərdən keçirilməsini təmin etmək;

(d) Təkmilləşdirilmiş təşkilatçılıq, potensialın yaradılması, məlumatların toplanması, qiymətləndirilməsi və araşdırılması yolu ilə sistemlərin gücləndirilməsini təşviq etmək;

(e) Bu sahədəki yeni gedişatlarla bağlı, xüsusilə də dövlətə məxsus olmayan silahlı birləşmələr, o cümlədən terror qrupları kimi təyin olunanlar tərəfindən uşaqların işə cəlb edilməsi və istifadəsi barədə, eləcə də ənənəvi, yerli və qeyri-dövlət ədliyyə sistemləri ilə təmasda olan uşaqlarla bağlı təlimatlar vermək.

III. Terminologiya

7. Komitə, cinayət qanununu pozduğu iddia edilən, təqsirləndirilən və ya günahkar kimi tanınan uşaqlarla əlaqəli onlara damğa vurmayaçaq danışıq tərzindən istifadəni təşviq edir.

8. Bu ümumi Şərhdə istifadə edilən vacib terminlərin izahı aşağıda təqdim edilir:

- Müvafiq yetkin şəxs: Valideynin və ya qanuni qəyyumun uşağa kömək edə bilmədiyi hallarda, Tərəf Dövlətlər müvafiq bir yetkin şəxsin uşağa kömək etməsinə icazə verməlidir. Müvafiq yetkin şəxs, uşaq və/və ya səlahiyyətli orqan tərəfindən namizədliyi göstərilən şəxs ola bilər.
- Yuvenal ədliyyə sistemi: konkret olaraq qanunu pozduğu hesab edilən uşaqlara tətbiq edilən qanunvericilik, norma və standartlar, prosedurlar, mexanizmlər və müddəalar, həmçinin onlarla işləmək üçün yaradılmış qurum və orqanlar.
- Azadlıqdan məhrumetmə: hər hansı bir saxlama və ya həbs, yaxud da müəyyən bir məhkəmə, inzibati və ya digər dövlət orqanının əmri ilə bir şəxsin öz iradəsi daxilində tərki etməsinə icazə verilməyən dövlət və ya özəl bir nəzarət şəraitində yerləşdirilməsi.¹

---

¹ Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Azadlıqdan Məhrum Edilmiş Uşaqların Müdafiəsi haqqında Qaydaları (Havana qaydaları), maddə 11 (b).

- Yönləndirmə: müvafiq icraat başlamazdan əvvəl və ya prosesin gedişatı ərəfəsində uşaqların məhkəmə sistemindən uzaqlaşdırılması tədbirləri.
- Cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin minimum yaş həddi: qanunun uşaqların cinayət qanunlarını pozma qabiliyyətinə malik olmadığını müəyyən etdiyi minimum yaş.
- İstintaq təcridxanası: həbs müddətindən tutmuş, istintaq prosesi boyunca saxlama da daxil olmaqla qərar və ya hökm mərhələsinə qədər nəzarətdə saxlama.
- Bərpaedici ədliyyə: zərər çəkmiş şəxsin, cinayətkarın və/və ya cinayətdən təsirlənmiş hər hansı digər şəxsin və ya icma üzvünün cinayətdən qaynaqlanan məsələlərin həllində, əksər hallarda ədalətli və qərəzsiz üçüncü bir şəxsin köməyi ilə birlikdə iştirak etdiyi bir proses. Bərpaedici prosesə nümunə olaraq vasitəçilik, tərəflər arasında görüşlər, barışdırma və icmanın hökm çıxarması kimi yanaşmalar göstərilə bilər.²

IV. Hərtərəfli yuvenal ədliyyə siyasətinin əsas elementləri

A. Cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin minimum yaş həddindən aşağı yaşda olan uşaqlara yönəlmiş erkən müdaxilə daxil olmaqla, uşaqların cinayətlərinin qarşısının alınması

9. Tərəf Dövlətlər Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Cinayətin qarşısının alınması və Cinayət Məhkəməsi sahəsində Uşaqlara Qarşı Zorakılığın Aradan qaldırılmasına dair Model Strategiyalarına və Praktiki tədbirlərə, həmçinin uşaqların yuvenal ədliyyə sistemində cəlb edilməsinin kökündə duran səbəblərə dair müqayisəli milli və beynəlxalq araşdırmalara müraciət etməli və profilaktika strategiyasının işlənilməsi üçün lazımi məlumatları vermək məqsədilə öz araşdırmalarını həyata keçirməlidirlər. Tədqiqat onu

---

² Cinayət məsələlərində bərpaedici ədliyyə proqramlarının istifadəsinə dair əsas prinsiplər, bənd 2.

göstərmişdir ki, uşaqların davranışındakı ciddi çətinliklərə səbəb olan müxtəlif sosial sistemlərin (ev, məktəb, icma, yaşlı münasibətləri) müəyyən aspektlərində müsbət dəyişikliklər etmək üçün hazırlanmış intensiv ailə və icma əsaslı müalicə proqramları uşaqların yuvenal ədliyyə sistemlərinə cəlb edilmə riskini azaltmışdır. Profilaktika və erkən müdaxilə proqramları, xüsusilə həssas vəziyyətdə olan və ya zorakılığın baş verdiyi yerlərdə olan ailələrə dəstəyə yönəldilməlidir. Risk altındakı uşaqlara, xüsusilə də məktəbə davamiyyəti dayandıran, təhsildən kənarlaşdırılan və ya başqa bir şəkildə təhsili tamamlamayan uşaqlara dəstək verilməlidir. Bu proseslərdə həmyaşlı dəstəyi və valideynlərin ciddi iştirakı tövsiyə olunur. Tərəf Dövlətlər, həmçinin uşaqların xüsusi ehtiyaclarına, problemlərinə, narahatlıqlarına və maraqlarına cavab verən, ailələrinə uyğun məsləhət verən və rəhbərlik edən icma əsaslı xidmətlər və proqramları işləyib hazırlamalıdır.

10. Konvensiyanın 18 və 27-ci maddələri övladın tərbiyəsi baxımından valideynlərin məsuliyyətinin vacibliyini təsdiqləyir, lakin eyni zamanda Konvensiya Tərəf Dövlətlərdən övladlarını böyütmək üçün valideynlərə (və ya digər baxıcılara) lazım olan köməkliyi göstərmələrini tələb edir. Erkən uşaqlıq dövründə uşaqların baxım və təhsilinə investisiya qoyulması gələcəkdə onlar tərəfindən törədilən şiddət və cinayət əməllərinin az olması ilə nəticələnir. Bu, uşaq çox kiçik olduqda, məsələn, valideynlik qabiliyyətini artırmaq üçün evə ziyarət proqramları ilə başlaya bilər. Yardım tədbirləri, valideynlə uşaq arasında qarşılıqlı münasibətləri inkişaf etdirmə proqramları, məktəblərlə müttəfiqlik, müsbət həmyaşlılar birliyi, mədəni və asudə fəaliyyətlər kimi icma və ailə-əsaslı profilaktika proqramları haqqında məlumatların zənginliyinə əsaslanmalıdır.

11. Cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin minimum yaş həddindən aşağı yaşda olan uşaqlar üçün erkən müdaxilə, uşaq cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin minimum yaş həddindən yuxarı yaşda olsaydı, onun cinayət əməli kimi qəbul ediləcək davranışının ilkin əlamətlərinə qarşı uşaqlara yönəlik və çoxdisiplinli cavablar tələb edir. Təkcə bu cür davranışların çoxsaylı psixososial səbəblərini deyil, həm də dözümlülüyü gücləndirə biləcək qoruyucu amilləri əks etdirən, dəlillərə əsaslanan müdaxilə proqramları hazırlanmalıdır. Müdaxilələrdən əvvəl

uşağın ehtiyacları hərtərəfli və disiplinlərarası qaydada qiymətləndirilməlidir. Uşaqların ailələri və icmaları daxilində dəstəklənməsi mütləq prioritet olmalıdır. Baxmayaraq ki, bəzi hallarda lazımi peşəkar xidmətlər göstərmək üçün uşaqları müəssisələrə yerləşdirmək uyğun sayıla bilər, evdən kənarında yerləşdirmə tələb edən müstəsna hallarda, bu cür alternativ qayğının bir ailə ortamında təmin edilməsinə üstünlük verilməlidir. Bu yanaşmadan yalnız son çarə olaraq və ən qısa müddət üçün istifadə edilməli və məhkəmə tərəfindən nəzərdən keçirilməlidir.

12. Profilaktika üzrə sistemli bir yanaşma, bir çox hallarda yoxsulluq, evsizlik və ya ailədaxili zorakılığın nəticəsi olan məktəbdən yayınmaq, qaçıb getmək, dilənçilik etmək və ya qanunsuz olaraq ölkədən çıxmaq kimi kiçik cinayətlərin dekriminalaşdırılması yolu ilə yuvenal ədliyyə sisteminə gedən yolların bağlanması da əhatə edir. Cinsi istismar qurbanı olan uşaqlar və bir-biri ilə razılığa əsasən cinsi əlaqədə olan yeniyetmələr də bəzən cinayət məsuliyyətinə cəlb olunurlar. Statusun pozulması olaraq da bilinən bu hərəkətlər yetkinlər tərəfindən törədildiyi təqdirdə cinayət sayılmır. Komitə Tərəf Dövlətləri status pozuntularını qanunvericiliklərindən çıxarmağa çağırır.

B. Cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin minimum yaş həddindən yuxarı yaşda olan uşaqlar üçün müdaxilələr³

13. Konvensiyanın 40-cı maddəsinin 3-cü bəndinə əsasən, Tərəf Dövlətlər, lazım gəldikdə, uşaqlarla münasibətdə məhkəmə icraatından kənar tədbirlərin müəyyənləşdirilməsini təşviq etməlidirlər. Təcrübədə bu tədbirlər ümumiyyətlə iki kateqoriyaya bölünür:

(a) Müvafiq məhkəmə prosesindən əvvəl və ya onun gedişatı ərəfəsində uşaqların məhkəmə sistemindən kənarlaşdırılması tədbirləri (yönləndirmə);

(b) Məhkəmə icraatı çərçivəsində tədbirlər.

³ Aşağıdakı IV.E bölməsinə baxın.

14. Komitə, Tərəf Dövlətlərə hər iki müdaxilə kateqoriyasına aid tədbirləri tətbiq edərkən uşağın insan hüquqlarına və hüquqi təminatlarına tam hörmət göstərilməsinə və qorunmasına diqqət yetirməli olduqlarını xatırladır.

Məhkəmə icraatına müraciət etməkdən yayındıran müdaxilələr

15. Məhkəmə icraatına müraciət etməkdən yayındıran müdaxilələr dünyada mövcud bir çox sistemlərə tətbiq edilmişdir və ümumilikdə “yönləndirmə” olaraq tanınır. Yönləndirmə ortada olan məsələlərin rəsmi cinayət mühakiməsi sistemindən kənarlaşdırılmasını, adətən, müəyyən proqramlara və ya fəaliyyətlərə yönəltməni əhatə edir. Bu yanaşma təkə damğalanmanın və ittiham edilmənin qarşısını almır, o həm də uşaqlar üçün yaxşı nəticələr verir, ictimai təhlükəsizliyin tələblərinə cavab verir və iqtisadi cəhətdən səmərəli olduğunu sübut etmişdir.

16. Əksər hallarda uşaqlarla münasibətdə üstünlük verilən üsul yönləndirmə olmalıdır. Tərəf Dövlətlər, yeri gəldikdə ağır cinayətlər də daxil olmaqla, mümkün qədər daha çox cinayət hadisəsinə yönləndirmə üsulunu tətbiq etməlidirlər. Yönləndirmə imkanları ədliyyə sistemi ilə təmasdan sonra mümkün qədər tez işə salınmalı və proses boyu müxtəlif mərhələlərdə mövcud olmalıdır. Yönləndirmə, yuvenal ədliyyə sisteminin ayrılmaz hissəsi olmalıdır və Konvensiyanın 40 (3) (b) bəndinə əsasən, yönləndirməyə dair bütün proses və proqramlarda uşaqların hüquqları və hüquqi təminatlarına tam hörmət edilməli və qorunmalıdır.

17. Yönləndirmə tədbirlərinin dəqiq mahiyyəti və məzmunu barədə qərar qəbul etmək və bunların həyata keçirilməsi üçün lazımı qanunvericilik və digər tədbirləri görmək Tərəf Dövlətlərin öhdəsinə buraxılır. Komitə, icma xidməti, təyin olunmuş məmurlar tərəfindən nəzarət və rəhbərlik, ailə konfransları və digər bərpəedici ədliyyə variantları, o cümlədən qurbanlara təzminat kimi müxtəlif icma əsaslı proqramların hazırladığını nəzərə alır.

18. Komitə aşağıdakıları xüsusilə vurğulayır:

(a) Yönləndirmə yalnız uşağın iddia edilən cinayəti törətdiyinə dair inandırıcı sübut olduqda, qorxudulmadan və təzyiqli göstərilmədən

sərbəst və könüllü olaraq məsuliyyəti boynuna götürdüyü və etirafın sonrakı məhkəmə prosesində uşağa qarşı istifadə edilməyəcəyi təqdirdə tətbiq edilməlidir;

(b) Uşağın yönləndirmə tədbirinə azad və könüllü razılığı tədbirin mahiyyəti, məzmunu və müddəti barədə qənaətbəxş və spesifik məlumatlara, eləcə də bu tədbir çərçivəsində əməkdaşlıq etməməyin və ya onu tamamlamamağın fəsadları barədə izahın verilməsinə əsaslanmalıdır;

(c) Qanunda yönləndirmənin mümkün olduğu hallar göstərməli və polis, prokurorluq və/və ya digər orqanların müvafiq qərarları tənzimlənməli və nəzərdən keçirilməlidir. Yönləndirmə prosesində iştirak edən bütün dövlət rəsmiləri və iştirakçılar lazımı təlim və dəstək almalıdırlar;

(d) Uşağa səlahiyyətli orqanlar tərəfindən təklif olunan yönləndirmə ilə əlaqədar hüquqi və ya digər müvafiq yardım almaq və tədbiri nəzərdən keçirmək imkanı verilməlidir;

(e) Yönləndirmə tədbirlərinə azadlıqdan məhrumetmə daxil edilməməlidir;

(f) Yönləndirmənin tamamlanması işin qəti və yekun formada bağlanması ilə nəticələnəlməlidir. Yönləndirməyə dair gizli qeydlər inzibati, müşahidə, araşdırma və tədqiqat məqsədləri üçün saxlanıla bilsə də, cinayət hökmü kimi qəbul edilməməli və ya cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə ilə nəticələnməməlidir.

Məhkəmə icraatı kontekstində müdaxilələr (qərardad)

19. Məhkəmə icraatı səlahiyyətli orqan tərəfindən başladıldığı zaman ədalətli mühakimə prinsipləri tətbiq olunur (aşağıda D bölməsinə baxın). Yuvenal ədliyyə sistemi, ictimai və maarifləndirici tədbirlərin tətbiqi üçün geniş imkanlar yaratmalı və həbs olunduğu andan etibarən, məhkəmə prosesi və hökm müddətində azadlıqdan məhrumetmənin istifadəsini ciddi şəkildə məhdudlaşdırmalıdır. Tərəf Dövlətlər rəhbərlik və nəzarət əmrləri, probasiya, icma monitoringi və ya gündəlik hesabat mərkəzləri, həmçinin həbsdən vaxtından əvvəl azad olma ehtimalı kimi tədbirlərin maksimum və effektiv istifadəsini

təmin etmək üçün yaxşı təlim keçmiş işçiləri olan bir probasiya xidməti və ya oxşar bir orqana sahib olmalıdır.

C. Yaş və yuvenal ədliyyə sistemləri

Cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmənin minimum yaş həddi

20. Cinayət törədildiyi zaman yaşı cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin minimum yaş həddindən aşağı olan uşaqlar cinayət qanunvericiliyi icraatında cavabdeh kimi qəbul edilə bilməzlər. Cinayət törədildiyi zaman minimum yaş həddində və ya ondan yuxarı yaşda olan, lakin 18 yaşından kiçik uşaqlar, Konvensiyaya tam uyğun olaraq, rəsmi qaydada ittiham oluna və yuvenal ədliyyə prosedurlarına tabe tutula bilərlər. Komitə Tərəf Dövlətlərə xatırladır ki, müvafiq yaş cinayətin törədildiyi anda mövcud olan yaşdır.

21. Konvensiyanın 40-cı maddəsinin 3-cü bəndinə əsasən, Tərəf Dövlətlərdən cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin minimum yaş həddini təyin etmələri tələb olunur, lakin maddədə yaş həddi göstərilməyib. Konvensiyanın təsdiqlənməsindən sonra 50-dən çox Tərəf Dövlət minimum yaş həddini qaldırmışdır və beynəlxalq miqyasda cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin ən çox müşahidə edilən minimum yaş həddi 14-dür. Buna baxmayaraq, Tərəf Dövlətlər tərəfindən təqdim olunan hesabatlar bəzi Dövlətlərdə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin qəbul edilə bilməz dərəcədə aşağı həddə saxlanıldığını göstərir.

22. Uşaq inkişafı və nevrologiya sahələrindəki sənədləşdirilmiş dəlillər, 12-13 yaş arası uşaqlarda, beynin frontal korteksinin hələ də inkişaf etdiyinə görə yetkinliyin və mücərrəd düşünmə qabiliyyətinin hələ də təkamüldə olduğunu göstərir. Bu səbəbdən, onların etdikləri hərəkətlərin təsirini və ya cinayət prosesini başa düşmə ehtimalı azdır. Yeniyetməlik dövrünə daxil olmaları da onlara təsir edir. Komitənin yeniyetməlik dövründə uşağın hüquqlarının təmin edilməsinə dair 20 sayılı (2016) ümumi Şərhində qeyd edildiyi kimi, yeniyetməlik insan inkişafının beynin sürətli inkişafı ilə xarakterizə olunan bənzərsiz bir təyinedici mərhələsidir və bu, risk eləmək, qərar qəbuletmənin müəyyən növləri və impulsları idarə etmək bacarığına təsir göstərir.

Tərəf Dövlətlər son elmi tapıntıları nəzərə almağa və cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin minimum yaş həddini müvafiq olaraq ən azı 14 yaşa qədər artırmağa dəvət edilir. Üstəlik, inkişaf və neyrobiologiya dəlilləri, yeniyetmə beyinlərin, hətta yeniyetməlik illərindən sonra da yetkinləşməyə davam etdiyini göstərir ki, bu da qərar qəbuletmənin bəzi növlərinə təsir edir. Bu səbəbdən Komitə, minimum yaş həddini qaldıraraq 15 və ya 16 edən Tərəf Dövlətləri təqdir edir və Tərəf Dövlətləri Konvensiyanın 41-ci maddəsinə uyğun olaraq heç bir halda cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin minimum yaş həddini azaltmamağa çağırır.

23. Komitə etiraf edir ki, cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin minimum yaş həddinin kifayət qədər yüksək səviyyədə qoyulması vacib olsa da, effektiv yanaşma eyni zamanda hər bir Dövlətin bu yaşdan yuxarı və aşağı yaşda olan uşaqlara qarşı münasibətindən asılıdır. Komitə, Tərəf Dövlətlərin hesabatlarının icmallarında bunu araşdırmağa davam edəcəkdir. Cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin minimum yaş həddindən aşağı yaşda olan uşaqlara müvafiq orqanlar tərəfindən ehtiyaclarına uyğun olaraq yardım və xidmətlər göstərməli və onlar cinayət törətmiş uşaqlar kimi qəbul edilməməlidir.

24. Yaş dəlili olmadıqda və uşağın cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmənin minimum yaş həddindən aşağı və ya yuxarı yaşda olduğu müəyyən edilə bilmədikdə, uşağa şübhədən yararlanmaq imkanı yaradılmalı və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməməlidir.

Minimum yaş həddində istisnaları olan sistemlər

25. Komitə, məsələn, uşağın ciddi bir cinayət törətməkdə günahlandırıldığı hallarda, cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin daha aşağı yaş həddindən istifadəyə icazə verən təcrübələrdən narahatdır. Bu cür təcrübələr ümumiyyətlə ictimai təzyiqlərə cavab vermək üçün yaradılır və uşaqların inkişafının rəşional anlayışına əsaslanmır. Komitə, Tərəf Dövlətlərə bu cür yanaşmaları ləğv etməyi və istisnasız olaraq uşaqların cinayət qanunvericiliyində məsuliyyət daşımayacaqları standartlaşdırılmış bir yaş həddi müəyyən etmələrini qətiyyətlə tövsiyə edir.

İki minimum yaş həddi tətbiq edən sistemlər

26. Bir neçə Tərəf Dövlət, minimum yaş həddində və ya ondan yuxarı yaşda, lakin daha yüksək yaşdan aşağı yaşda olan bir uşağın kifayət qədər yetkinlik nümayiş etdirmədiyini təqdirdə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməyəcəyini ehtimal edərək, cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin iki minimum yaş həddini (məsələn, 7 və 14 yaş) tətbiq edir. Bu, başlangıçda qoruyucu bir sistem kimi düşünülmüş olsa da, təcrübədə özünü doğrultmamışdır. Cinayət məsuliyyətinin fərdi şəkildə qiymətləndirilməsi ideyasına müəyyən dəstək verilsə də, Komitə bunun bir çox şeyləri məhkəmənin öhdəsinə buraxdığını və ayrı-seçkiliyin tətbiqinə səbəb olduğunu müşahidə etmişdir.

27. Dövlətlərə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin uyğun bir minimum yaş həddini müəyyən etmək və bu cür qanuni islahatların cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin minimum yaş həddi ilə əlaqədar geriyyət addım atılması ilə nəticələnməməsini təmin etmək qətiyyətlə tövsiyə edilir.

İnkişafdan geri qalma, nevroloji pozğunluqlar və ya əlilliyi ilə əlaqəli səbəblərdən cinayət məsuliyyəti daşımayan uşaqlar

28. İnkişafı ləngiyən, nevroloji pozğunluğu və ya əlilliyi olan uşaqlar (məsələn, autizm spektri pozğunluqları, fetal alkoqol spektri pozğunluqları və ya beyin zədələnmələri), cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmənin minimum yaş həddinə çatmış olsalar belə, yuvenal ədliyyə sistemində olmamalıdırlar. Avtomatik olaraq istisna edilmədikləri təqdirdə, bu cür uşaqlar fərdi olaraq qiymətləndirilməlidir.

Yuvenal ədliyyə sisteminin tətbiqi

29. Yuvenal ədliyyə sistemi, cinayət törədildiyi zaman cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmənin minimum yaş həddindən yuxarı, lakin 18 yaşdan aşağı yaşda olan bütün uşaqlara şamil edilməlidir.

30. Komitə, yuvenal ədliyyə sisteminin yaşı 16-dan aşağı (və ya daha aşağı) olan uşaqlara tətbiq olunmasını məhdudlaşdıran və ya müstəsna hallarda, müəyyən uşaqların yetkin cinayətkar kimi qəbul edilməsinə (məsələn, cinayətin kateqoriyasına görə) icazə verən Tərəf Dövlətlərə tövsiyə edir ki, qanun pozuntusu baş verdiyi vaxtda yaşı 18-dən aşağı

olan bütün şəxslərə yuvenal ədliyyə sisteminin ayrı-seçkiliksiz bir şəkildə tətbiq edilməsini təmin etmək üçün öz qanunlarına dəyişiklik etsinlər (həmçinin, 20 sayılı ümumi Şərhin 88-ci bəndinə baxın).

31. Yuvenal ədliyyə sistemləri müdafiəni genişləndirərək, cinayət törədildiyi zaman 18 yaşından kiçik, lakin istintaq və ya hökm prosesi zamanı 18 yaşını tamam olan uşaqları da əhatə etməlidir.

32. Komitə, yuvenal ədliyyə sisteminin yaşı 18 və ondan yuxarı olan şəxslərə, ya ümumi qayda, ya da istisna yolu ilə tətbiq edilməsinə icazə verən Tərəf Dövlətləri təqdir edir. Bu yanaşma beyin inkişafının iyirminci yaşın əvvəllərində də davam etdiyini göstərən inkişaf və nevrologiya dəlillərinə uyğundur.

Doğum haqqında şəhadətnamələr və yaşın müəyyən edilməsi

33. Yaşının sübut edilməsi tələb olunduqda doğum haqqında şəhadətnaməsi olmayan bir uşağa dövlət tərəfindən dərhal və pulsuz olaraq bir şəhadətnamə verilməlidir. Yaşı sübut etmək üçün doğum haqqında şəhadətnamə yoxdursa, səlahiyyətli qurum doğum haqqında bildiriş, doğum qeydlərindən çıxarışlar, vəftiz və ya ona bərabər tutulan sənədlər, yaxud da məktəb hesabatları kimi yaşı təsdiq edə biləcək bütün sənədləri qəbul etməlidir. Əksini sübut edən bir şey olmadığı təqdirdə sənədlər orijinal sayılmalıdır. Səlahiyyətli orqanlar, uşağın yaşı ilə əlaqədar valideynlərlə müsahibələrə və ya onlardan ifadə götürülməsinə, ya da uşağın yaşını bilən müəllimlər, dini və ya icma rəhbərləri tərəfindən təsdiqə icazə verilməlidir.

34. Yalnız bu tədbirlər uğursuz olduğu təqdirdə, uşağın fiziki və psixoloji inkişafının mütəxəssis pediatrlar və ya inkişafın müxtəlif aspektlərini qiymətləndirməkdə ixtisaslaşmış digər mütəxəssislər tərəfindən həyata keçirilmiş qiymətləndirməsi qəbul edilə bilər. Bu cür qiymətləndirmələr uşaqların, valideynlərin və ya tərbiyəçilərin uşağın anladığı bir dildə müsahibələri də daxil olmaqla, operativ, uşaqlara və cinsiyyətə qarşı həssas və mədəni baxımdan uyğun bir şəkildə aparılmalıdır. Dövlətlər, yalnız səhv marjası böyük olduğuna görə elə çox vaxt səhv nəticə verən və eyni zamanda travma yarada biləcək sümük və diş analizlərinə əsaslanan tibbi metodlardan istifadə etməməlidirlər. Qiymətləndirmənin mümkün qədər az invaziv metodu

tətbiq edilməlidir. Dəlillər qəti olmadıqda, uşaq və ya gənc şübhədən yararlanmaq hüququna malik olmalıdır.

Yuvenal ədliyyə tədbirlərinin davam etdirilməsi

35. Komitə, yönləndirmə proqramını, azadlıqdan məhrumetmə ilə əlaqəli olmayan və ya azadlıqdan məhrumetmə ilə bağlı tədbirini tamamlamadan əvvəl 18 yaşı tamam olan uşaqların proqramı, tədbir və ya cəzanı tamamlamasına icazə verilməsini və böyüklər üçün mərkəzlərə göndərilməməsini tövsiyə edir.

18 yaşdan əvvəl və sonra törədilən cinayətlər və böyüklərlə birlikdə törədilən cinayətlər

36. Bir gəncin, bəziləri 18 yaşından əvvəl və bəziləri 18 yaşından sonra olmaqla bir neçə cinayət törətdiyi hallarda, Tərəf Dövlətlər, bu addımı atma üçün ağlabatan əsaslar olduqda, bütün cinayətlərə qarşı münasibətdə yuvenal ədliyyə sisteminin tətbiq olunmasına imkan verən prosedur qaydalarını təmin etməyi nəzərdən keçirməlidirlər.

37. Bir uşağın bir və ya bir neçə yetkin şəxslə birlikdə cinayət törətdiyi hallarda, birlikdə və ya ayrı mühakimə olunmasından asılı olmayaraq, yuvenal ədliyyə sisteminin qaydaları uşağa tətbiq edilir.

D. Ədalətli mühakimə üçün zəmanətlər

38. Konvensiyanın 40-cı maddəsinin 2-ci bəndi, hər bir uşağa qarşı ədalətli münasibət göstərilməsi və onun ədalətli mühakimə olunmasını təmin etməyə yönəlmiş vacib hüquqların və zəmanətlərin siyahısını özündə cəmləşdirir (həmçinin Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 14-cü maddəsinə baxın). Qeyd etmək lazımdır ki, bunlar minimum standartlardır. Tərəf Dövlətlər daha yüksək standartlar yaratmağa və onlara riayət etməyə çalışa bilərlər və etməlidirlər.

39. Komitə, bu zəmanətlərin təmin edilməsi üçün yuvenal ədliyyə sistemində mütəxəssislərin davamlı və sistemik şəkildə hazırlanmasının çox vacib olduğunu vurğulayır. Bu cür mütəxəssislər disiplinlərarası komandalarda işləməli, uşaqların və yeniyetmələrin

fiziki, psixoloji, əqli və sosial inkişafı ilə yanaşı, həm də ən çox təcrübə olunmuş uşaqların xüsusi ehtiyacları haqqında məlumatlı olmalıdırlar.

40. Cinayət mühakiməsi sistemi ilə ilk əlaqədən başlamış məhkəmə prosesinin bütün dövrlərində ayrı-seçkiliyə qarşı qorunma tədbirləri görülməlidir və uşaqların hər hansı bir qrupuna qarşı ayrı-seçkilik aktiv müdaxilə tələb edir. Xüsusilə, qızlara, cinsi oriyentasiyasına və ya cinsiyyətinə görə ayrı-seçkiliyə məruz qalan uşaqlara cinsiyyət mövzusunda diqqət yetirilməlidir. Əlilliyi olan uşaqlar üçün lazımi şərait yaradılmalıdır ki, buna da məhkəmə və digər binalara fiziki giriş, psixoloji cəhətdən qüsurlu uşaqlara dəstək, ünsiyyətin qurulması və sənədlərin oxunmasında köməklik, eləcə də ifadələrin verilməsi üçün prosedur düzəlişləri daxildir.

41. Tərəf Dövlətlər, sistemlə əlaqəyə girildiyi andan etibarən dayandırma zamanı, xəbərdarlıq və ya həbs mərhələsində, polis və ya digər hüquq-mühafizə orqanlarının nəzarətində olarkən, polis bölmələrinə, həbs yerləri və məhkəmələrə köçürülmə və geri qayıtma zamanı, dindirmə, axtarış və dəlil nümunələri götürülmə zamanı uşaq hüquqlarının qorunmasına dair qanunvericiliyi işə salmalı və təcrübələri tətbiq etməlidirlər. Bütün mərhələlərdə və proseslərdə uşağın yeri və vəziyyəti barədə qeydlər aparılmalıdır.

Yuvenal ədliyyə sistemində qaydalarnın retoraktiv şəkildə tətbiq edilməməsi (maddə 40 (2) (a))

42. Heç bir uşaq, törədildiyi zaman milli və ya beynəlxalq hüquqa görə cinayət əməli təşkil etməyən hər hansı bir cinayət işində təqsirli bilinməməlidir. Cinayət qanunvericiliyi müddəalarını terrorizmin qarşısını almaq və onlarla mübarizə aparacaq səviyyədə genişləndirən Tərəf Dövlətlər, bu dəyişikliklərin uşaqların retroaktiv şəkildə və ya istənilməyən formada cəzalandırılmasına səbəb olmamasını təmin etməlidirlər. Heç bir uşaq, cinayət zamanı tətbiq olunan cəzadan da ha ağır bir cəza ilə cəzalandırılmamalıdır, ancaq cinayətdən sonra bir qanun dəyişikliyi daha yüngül bir cəza nəzərdə tutarsa, uşaq bu dəyişiklikdən faydalanmalıdır.

Təqsirsizlik prezumpsiyası (maddə 40 (2) (b) (i))

43. Təqsirsizlik prezumpsiyası, cinayətin xüsusiyyətindən asılı olmayaraq ittihamın sübut edilməsinin istintaqın üzərinə qoyulmasını tələb edir. Uşaq şübhə imkanından yararlanır və yalnız ittihamlar ağlabatan şübhə xaricində sübut edildikdə təqsirkar hesab edilir. Uşağın şübhəli davranışı təqsir fərziyyələrinə səbəb olmamalıdır, çünki bu, onun prosesi başa düşməməsi, yetkin olmaması, qorxu və ya digər səbəblərlə əlaqəli ola bilər.

Dinlənilmə hüququ (maddə 12)

44. Uşağın dinlənilmə hüququ barədə 12 sayılı (2009) ümumi Şərhin 57-64-cü bəndlərində Komitə, yuvenal ədliyyə sistemi çərçivəsində uşağın əsas hüququ olan dinlənilmə hüququnu izah etmişdir.

45. Uşaqlar, əlaqə qurulduğu andan başlayaraq prosesin bütün mərhələlərində yalnız nümayəndə vasitəsi ilə deyil, birbaşa dinlənilmə hüququna malikdirlər. Uşaq səssiz qalmaq hüququna malikdir və uşaqlar açıqlama verməməyi seçəndə heç bir mənfi nəticə çıxarılmamalıdır.

Məhkəmə prosesində səmərəli iştirak (maddə 40 (2) (b) (iv))

46. Cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin minimum yaş həddindən yuxarı yaşda olan bir uşaq, yuvenal ədliyyə prosesi boyunca iştirak etmək üçün səlahiyyətli sayılmalıdır. Səmərəli iştirak etmək üçün uşağın qanuni nümayəndələri yönləndirmək, şahidlərə etiraz etmək, hadisələrin hesabatını təqdim etmək, dəlillər, ifadələr və görüləcək tədbir(lər) barədə müvafiq qərarlar qəbul etmək üçün ittihamları, onların mümkün nəticələrini və variantları dərk etməsi məqsədilə bütün təcrübəçi peşəkarlar tərəfindən dəstəklənməsi lazımdır. İşlər uşağın tam başa düşdüyü bir dildə aparılmalı və ya tərcüməçi pulsuz təmin edilməlidir. Məhkəmə prosesi uşaqların tam iştirak etməsinə şərait yaradacaq bir anlayış mühitində aparılmalıdır. Uşaqlara yönəlik ədliyyədə gedişat bütün mərhələlərdə uşaqlara yönəlik dil, müsahibə məkanları və məhkəmələrin uşaqlara yönəlik şəkildə təşkili, müvafiq yetkin şəxslərin dəstəyi, qorxuya sala bilən hüquqi geyimlərin

çıxarılması və məhkəmə prosesinə uyğunlaşma, o cümlədən əlilliyi olan uşaqların lazımı qaydada yerləşdirilməsinə təkan verir.

Hökm (lər) barədə operativ və birbaşa məlumat (maddə 40 (2) (b) (ii))

47. Hər bir uşaq ona qarşı irəli sürülən ittihamlar barədə dərhal və birbaşa (ya da, yeri gəldikdə, valideynləri və ya qəyyumu vasitəsilə) məlumatlandırılma hüququna malikdir. "Dərhal" dedikdə uşağın ədliyyə sistemi ilə ilk təmasından sonra mümkün qədər tez bir müddət nəzərdə tutulur. Rahatlıq və ya resurslar səbəbindən valideynlərə məlumatın verilməsinə laqeyd yanaşmaq olmaz. İttiham mərhələsində yönləndirilən uşaqlar hüquqi seçimlərini başa düşməli və hüquqi təminatlara tam hörmət etməlidirlər.

48. Səlahiyyətli orqanlar uşağın ittihamları, seçimləri və prosesləri başa düşməsinə təmin etməlidir. Uşağa rəsmi sənəd təqdim etmək kifayət deyil və şifahi bir izahat lazımdır. Uşaqlara hər hansı bir sənədi başa düşməkdə bir valideyn və ya uyğun bir yetkin şəxs tərəfindən kömək edilməli olduğuna baxmayaraq, səlahiyyətli orqanlar ittihamların izahını bu şəxslərə həvalə etməməlidir.

Hüquqi və ya digər müvafiq yardım (maddə 40 (2) (b) (ii))

49. Dövlətlər uşağı məhkəmə prosesinin başlanğıcından, müdafiənin hazırlanmasında və təqdim edilməsində və bütün müraciətlər və / və ya baxışlar bitənə qədər hüquqi və ya digər müvafiq yardımla təmin etməlidir. Komitə Tərəf Dövlətlərdən 40-cı maddənin (2) (b) (ii) bəndi ilə əlaqədar edilən istənilən şərtin geri götürülməsini tələb edir.

50. Komitə bir çox uşağın məhkəmə, inzibati və ya digər dövlət qurumları qarşısında cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasından və qanuni təmsilçilik imtiyazından istifadə etmədən azadlıqdan məhrum edilməsindən narahatdır. Komitə qeyd edir ki, Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 14-cü maddəsinin 3-cü bəndinin (d) bölməsinə əsasən, qanuni nümayəndəlik hüququ bütün insanlar üçün cinayət mühakiməsi sistemində minimum təminatdır və bu, uşaqlara eyni dərəcədə şamil edilməlidir. Bu maddə şəxsin şəxsən özünü müdafiə etməsinə icazə verdiyinə baxmayaraq, ədliyyə sisteminin maraqları tələb etdiyi hallarda şəxsə hüquqi yardım təyin edilməlidir.

51. Yuxarıda göstərilənləri nəzərə alaraq, Komitə, uşaqların beynəlxalq hüquqün böyükler üçün təmin etdiyi müdafiədən daha az müdafiə ilə təmin edilmələrindən narahatdır. Komitə, Dövlətlərə məhkəmə, inzibati və ya digər dövlət qurumları qarşısında cinayət məsuliyyətinə cəlb olunan bütün uşaqlar üçün səmərəli bir qanuni nümayəndəliyi pulsuz əsasda təmin etmələrini tövsiyə edir. İmtina qərarı könüllü olaraq və qərəzsiz məhkəmə nəzarəti altında qəbul edilmədiyi təqdirdə, yuvenal ədliyyə sistemləri uşaqların qanuni təmsilçilikdən imtina etməsinə icazə verməməlidir.

52. Baxmayaraq ki, qanuni təmsilçilik təşkil edə biləcək Dövlətlər uşaqlar üçün bunu bütün proseslər zamanı 41-ci maddəyə uyğun olaraq etməlidir, uşaqlar proqramlara yönləndirilsə və ya ittiham edilmə, məsuliyyətə cəlb edilmə və ya azadlıqdan məhrum edilmə ilə nəticələnməyən bir sistemdədirsə, yaxşı təlim keçmiş əməkdaşlar tərəfindən "digər uyğun yardım" məqbul bir yardım növü hesab edilə bilər. Digər uyğun yardıma icazə verildiyi təqdirdə, yardım göstərən şəxsin yuvenal ədliyyə mühakiməsi prosesinin hüquqi aspektləri barədə kifayət qədər məlumat sahibi olması və müvafiq təlim alması tələb olunur.

53. Beynəlxalq Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 14 (3) (b) maddəsinə əsasən tələb olunduğu kimi, müdafiənin hazırlanması üçün kifayət qədər vaxt və imkanlar olmalıdır. Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyaya əsasən, uşaqla onun qanuni nümayəndəsi və ya digər köməkçisi arasındakı əlaqələrin məxfiliyi təmin edilməlidir (maddə 40 (2) (b) (vii)) və uşağın onun şəxsi həyatına və yazışmalarına müdaxilədən qorunmağa dair hüquqlarına hörmət edilməlidir (maddə 16).

Qərarların təxirə salınmadan, valideynlərin və ya qəyyumların iştirakı ilə verilməsi (maddə 40 (2) (b) (iii))

54. Komitə, cinayətin törədilməsi ilə icraatın sona çatması arasındakı müddətin mümkün qədər qısa olmasının vacibliyini vurğulayır. Bu müddət nə qədər uzansa, görülən tədbirin nəzərdə tutulan nəticədən yayınması ehtimalı bir o qədər yüksək olar.

55. Komitə, Tərəf Dövlətlərə cinayətin törədilməsi ilə polis istintaqının başa çatması, prokurorun (və ya digər səlahiyyətli orqanın) ittiham irəli sürməsi qərarı ilə məhkəmə və ya digər hüquq-mühafizə orqanı tərəfindən son qərarın verilməsi arasında vaxt məhdudyyətləri təyin və tətbiq etmələrini tövsiyə edir. Bu vaxt məhdudyyətləri, yetkin yaşa çatanlar üçün müəyyən edilmiş vaxtdan çox daha qısa olmalı, lakin yenə də qanuni təminatların tam şəkildə yerinə yetirilməsinə imkan verməlidir. Buna bənzər vaxt məhdudyyətləri yönləndirmə tədbirlərinə də tətbiq edilməlidir.

56. Məhkəmə müddətində valideynlər və ya qanuni qəyyumlar iştirak etməlidir. Bununla birlikdə, hakim və ya səlahiyyətli orqan uşağın və ya onun qanuni və ya digər uyğun köməkçisinin tələbi ilə və ya uşağın mənafeyinə uyğun olmadığı üçün o şəxslərin məhkəmə prosesində iştiraklarını məhdudlaşdırmaq və ya istisna etmək barədə qərar qəbul edə bilər.

57. Komitə, Tərəf Dövlətlərə, uşağa ümumi psixoloji və emosional kömək göstərə biləcəkləri və effektiv nəticələrə töhfə verə biləcəkləri üçün valideynlərin və ya qanuni qəyyumların məhkəmə prosesinə mümkün qədər çox cəlb edilməsi məsələsini açıq şəkildə qanunla möhkəmləndirməyi tövsiyə edir. Komitə, bir çox uşağın qeyri-rəsmi olaraq nə valideyn, nə də qanuni qəyyum olmayan qohumları ilə yaşadığını bilir və valideyni olmadığı halda həqiqi baxıcıların uşaqlara məhkəmə prosesində kömək etməsinə icazə verən qanunların tətbiq edilməsinin əhəmiyyətini qəbul edir.

Özünü-ittiham məcburiyyətindən azad etmə (maddə 40 (2) (b) (iv))

58. Tərəf Dövlətlər bir uşağın ifadə vermək, günahını etiraf etmək və ya qəbul etmək məcburiyyətində qalmamasını təmin etməlidir. Qəbul və ya etiraf etmək üçün işgəncə və ya qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın edilməsi, uşağın hüquqlarının ciddi şəkildə pozulmasına səbəb olur (Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiya, maddə 37 (a)). Hər hansı bir qəbul və ya etirafdan sübut olaraq istifadə etmək qəbul edilməzdir (İşgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar və cəza əleyhinə Konvensiya, maddə 15).

59. Bir uşağı etiraf və ya özünü-ittiham edəcək bir ifadə verməyə məcbur etmək yolverilməzdir. "Məcburi" ifadəsi geniş şəkildə şərh olunmalı və fiziki təzyiqlə məhdudlaşmamalıdır. Saxta etiraf etmə riski, uşağın yaşı və inkişafı, dərk etməməsi və bilinməyən nəticələrdən qorxması, o cümlədən irəli sürülən həbs cəzası ehtimalı ilə yanaşı sorğu-sual müddətinə və şərtlərinə görə artır.

60. Uşaq qanuni və ya digər müvafiq yardımı əldə etməli və sorğu-sual zamanı valideyn, qanuni qəyyum və ya digər müvafiq yetkin şəxs tərəfindən dəstəklənməlidir. Məhkəmə və ya digər hüquq-mühafizə orqanı, bir uşağın etirafının könüllülüynə və etibarlılığına baxarkən, uşağın yaşı və yetkinliyi, sorğu və ya nəzarətin müddəti, hüquqi və ya digər müstəqil yardımın, eləcə də valideyn (lər), qəyyum və ya müvafiq yetkin şəxsin yardımının mövcudluğu da daxil olmaqla bütün amilləri nəzərə almalıdır. Polis məmurları və digər istintaq orqanları, məcburi və ya etibarsız etiraf və ya ifadə vermə ilə nəticələnən sorğu texnikaları və təcrübələrindən çəkinmək üçün yaxşı öyrədilməli və mümkün olduqda audiovizual üsullardan istifadə edilməlidir.

Şahidlərin iştirakı və dindirilməsi (maddə 40 (2) (b) (iv))

61. Uşaqlar özlərinə qarşı ifadə verən şahidləri dindirmək və şahidləri öz müdafiələrinə dəstək verməyə cəlb etmək hüququna malikdirlər və yuvenal ədliyyə prosesləri bərabərlik şəraitində hüquqi yardım altında uşağın iştirakına üstünlük verməlidir.

Baxış və ya appelyasiya hüququ (maddə 40 (2) (b) (v))

62. Uşaq təqsirləndirməyə dair istənilən bir qərarı və ya tətbiq olunan tədbirləri daha yüksək səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz bir orqan və ya məhkəmə orqanı tərəfindən yoxlatdırmaq hüququna malikdir. Bu baxış hüququ təkcə ən ağır cinayətlərə şamil edilmir. Tərəf Dövlətlər, xüsusilə də cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə və ya azadlıqdan məhrum etmə ilə nəticələnən hallarda avtomatik baxış tədbirləri tətbiq etməyi düşünməlidirlər. Bundan əlavə, ədalətə çatmaq üçün daha geniş bir şərh tələb olunur ki, bu da hər hansı bir prosessual və ya ciddi

---

pozuntularla bağlı araşdırmalara və ya appelyasiyaya icazə verilməsi və səmərəli həll yollarının təmin olunmasından keçir.⁴

63. Komitə, Tərəf Dövlətlərə 40 (2) (b) (v) maddəsi ilə əlaqədar edilən istənilən şərti geri götürmələrini tövsiyə edir.

Tərcüməçinin pulsuz yardımı (maddə 40 (2) (b) (vi))

64. Yuvenal ədliyyə sistemində istifadə olunan dili başa düşə bilməyən və danışa bilməyən bir uşaq, prosesin bütün mərhələlərində tərcüməçinin pulsuz köməyindən istifadə hüququna sahibdir. Bu cür tərcüməçilər uşaqlarla işləmək üçün təlimləndirilməlidir.

65. Tərəf Dövlətlər ünsiyyət çətinlikləri yaşayan uşaqlara yaxşı təlim keçmiş mütəxəssislər tərəfindən qənaətbəxş və səmərəli yardım göstərməlidirlər.

Şəxsi həyata tam hörmətin edilməsi (Maddə 16 və 40 (2) (b) (vii))

66. Maddə 40 (2) (b) (vii)-də qeyd edilmiş uşağın məsələyə baxılmasının bütün mərhələlərində şəxsi həyatına tam hörmət edilməsi hüququ Maddə 16 və 40 (1) ilə birgə oxunmalıdır.

67. Tərəf Dövlətlər uşaqların məhkəmə dinləməsinin bağlı qapılar arxasında keçirilməsi qaydasına hörmət etməlidir. Müstəsna hallar çox məhdud olmalı və qanunda aydın şəkildə qeyd edilməlidir. Əgər məhkəmə iclası zamanı qərar və/və ya hökm ictimaiyyətə açıq şəkildə elan edilərsə, uşağın kimliyi açıqlanmamalıdır. Bundan əlavə, gizlilik hüququ eyni zamanda o deməkdir ki, məhkəmənin uşaq haqqındakı qovluqları və protokolları ciddi şəkildə məxfi saxlanmalı və məhkəmə işi üzrə istintaq, hökm çıxarma və qərar vermə proseslərində birbaşa iştirak edən şəxslər xaric üçüncü tərəflərə bağlı olmalıdır.

68. Uşaqlarla bağlı presedent hüquq hesabatları anonim olmalı və bu cür hesabatlar onlayn dərc edilərkən bu qaydaya riayət edilməlidir.

---

⁴ İnsan Hüquqları Şurasının 25/6 sayılı qətnaməsi

69. Komitə dövlətlərə hər hansı bir uşağın və ya cinayət/hüquq pozuntusu törətdiyi vaxtda uşaq olan hər hansı bir şəxsin məlumatlarını cinayətkarların/qanunun tələblərini pozanların dövlət reyestrinə verməkdən çəkinməyi tövsiyə edir. Bu cür məlumatlar ictimaiyyətə açıq olmayan, amma reintegrasiya imkanlarına çıxışa mane olan digər reyestrlərə daxil edilməməlidir.

70. Komitənin nöqtəyi-nəzərində uşaqların törətdiyi cinayətlərlə bağlı məlumatlar dərc edilməkdən ömürlük olaraq mühafizə edilməlidir. Məlumatların dərc edilməməsi qaydasının və onun uşağın 18 yaşına çatdıqdan sonra da davam etdirilməsinin kökündə duran məntiqi əsaslandırma ondan ibarətdir ki, sözügedən məlumatların dərc edilməsi damğalamaya səbəb olur və bu damğalama böyük ehtimalla təhsil və iş həyatına, mənzil təminatı və ya təhlükəsizlik kimi məsələlərə mənfi təsir göstərə bilər. Bu, uşağın cəmiyyətə reintegrasiyasına və faydalı bir yerə sahib olmasına mane olur. Tərəf Dövlətlər bütün növ media vasitələri, o cümlədən sosial media ilə bağlı olaraq məlumatların ömürlük gizliliyinin qorunmasını ümumi qayda olaraq tətbiq etməlidir.

71. Bundan əlavə, Komitə Tərəf Dövlətlərə uşaqların 18 yaşına çatdıqda cinayət protokollarının avtomatik olaraq və ya müstəsna hallarda müstəqil təhlildən sonra silinməsinə icazə verən qaydalar tətbiq etməyi tövsiyə edir.

E. Tədbirlər⁵

Məhkəmə prosesi ərəfəsində yönləndirmə

72. Uşağın ədliyyə sistemində gətirilməsi ilə bağlı qərar o demək deyil ki, uşaq formal məhkəmə prosesindən keçməlidir. Bölmə IV.B hissəsində verilən müşahidələrə uyğun olaraq, Komitə vurğulayır ki, səlahiyyətli orqanlar (əksər ölkələrdə dövlət ittihamçısı) yönləndirmə və digər tədbirlər vasitəsilə davamlı olaraq məhkəmə prosesindən və ya məhkumluqdan çəkinmək imkanlarını araşdırmalıdır. Başqa sözlə

---

⁵ Həmçinin yuxarıdakı Bölmə IV.B.-yə baxın

desək, yönləndirmə variantları ilkin ünsiyyət qurulan vaxtdan, məhkəmə başlamazdan əvvəl təklif edilməli və bütün proses zamanı əlçatan olmalıdır. Yönləndirmənin təklif edilməsi prosesində uşağın insan hüquqlarına və hüquqi müdafiəsinə tam hörmət edilməli və nəzərə alınmalıdır ki, yönləndirmə tədbirlərinin xüsusiyyəti və müddəti çətin ola bilər, buna görə də, hüquqi və ya digər müvafiq yardım zəruri ola bilər. Yönləndirmə tədbiri uşağa formal məhkəmə prosesini təxirə salmaq üsulu kimi təqdim edilməli və yönləndirmə proqramı qənaətbəxş şəkildə həyata keçirilərsə, məhkəmə prosesinə xitam verilməlidir.

Yüvenal ədliyyə məhkəməsinin qəraradları

73. Məhkəmə prosesi Konvensiyanın 40-cı maddəsinə tam uyğun şəkildə həyata keçirildikdən sonra (yuxarıdakı IV.D bölməsinə baxın) məhkəmə qəraradına dair qərar verilir. Qanunda azadlıqdan məhrumetmə ilə əlaqəsi olmayan bir sıra tədbirlər nəzərdə tutulmalı, azadlıqdan məhrumetmənin ən son tədbir kimi, həm də mümkün olan ən qısa müddətə verilməsini təmin etmək məqsədilə bu cür tədbirlərin istifadəsi aydın şəkildə prioritetləşdirilməlidir.

74. Azadlıqdan məhrumetmə ilə əlaqəsi olmayan tədbirlərin, o cümlədən bərpaedici ədliyyə tədbirlərinin istifadəsi və tətbiqi ilə əlaqədar geniş təcrübə vardır. Tərəf Dövlətlər bu təcrübədən faydalanmalı, bu cür tədbirləri öz mədəniyyətlərinə və adət-ənənələrinə uyğunlaşdıraraq inkişaf etdirməli və tətbiq etməlidir. İcbari əmək, işgəncə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar kimi tədbirlər tamamilə qadağan edilməli və cəzalandırılmalıdır.

75. Komitə bir daha vurğulayır ki, fiziki cəzanın bir tədbir kimi tətbiqi Konvensiyanın bütün qəddar, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza növlərini qadağan edən 37-ci maddəsinin (a) bəndinin tələblərini pozur (həmçinin baxın: Komitənin, uşaqların fiziki cəza və digər qəddar və ya ləyaqəti alçaldan cəza formalarından müdafiə hüququna dair 8 sayılı ümumi Şərhi (2006-cı il)).

76. Komitə vurğulayır ki, törədilən hüquq pozuntusuna/cinayət hadisəsinə verilən reaksiya həmişə tək-cəza hüquq pozuntusunun/cinayət hadisəsinin ağırlığına və törədildiyi şəraitə

deyil, həmçinin şəxsin vəziyyətinə (yaş, daha az günahkarlıq, şərait və ehtiyaclar, o cümlədən əgər uyğundursa, uşağın əqli sağlamlığı), həmçinin cəmiyyətin müxtəlif və xüsusilə uzunmüddətli ehtiyaclarına mütənasib olmalıdır. Ciddi cəza tədbiri yanaşması Konvensiyanın 40-cı maddəsinin (1)-ci bəndində göstərilən yuvenal ədliyyənin prinsiplərinə uyğun deyildir. Uşaqlar ciddi qanun pozuntusuna yol verdiyi təqdirdə qanun pozuntusuna yol verən şəxsin olduğu vəziyyət və qanun pozuntusunun ağırlığına mütənasib tədbirlər nəzərdən keçirilə bilər, o cümlədən ictimai təhlükəsizlik və sanksiya tələbi nəzərə alın bilər. Uşaqlar bu tədbirlərin əsas maraq mərkəzi olmalı, həmçinin uşağın cəmiyyətə reintegrasiya edilməsi ehtiyacına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

77. Azadlıqdan məhrum etmə cəzasının uşaqlara və gənclərə vurduğu zərər və onların uğurlu reintegrasiya perspektivlərinə mənfi təsirlərini nəzərə alaraq Komitə Tərəf Dövlətlərə tövsiyə edir ki, cinayət törətməkdə təqsirli bilinən uşaqlara verilən maksimum cəzanın “müvafiq olan ən qısa müddət” prinsipinə söykənməsini təmin etsinlər (Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiya, Maddə 37 (b)).

78. Məcburi minimum cəza mütənasiblik üzrə yuvenal ədliyyə prinsipinə uyğun deyil, həbs etmənin ən son tədbir olması və müvafiq olan ən qısa müddətə olması tələbi ilə uzlaşmır. Uşaqlara hökm kəsən məhkəmələr işə tamamilə yenidən başlamalıdır; hətta diskresion minimum cəza rejimi beynəlxalq standartların düzgün tətbiqinə maneə yaradır.

Ölüm cəzasının qadağan edilməsi

79. Konvensiyanın 37-ci maddəsinin (a) bəndində qeyd olunur ki, 18 yaşdan aşağı olan şəxs tərəfindən törədilən cinayətə görə ölüm cəzasının verilməsi beynəlxalq qanunla qadağan edilir. Bir neçə Tərəf Dövlət belə başa düşür ki, bu maddədə yalnız edam zamanı yaşı 18-dən az olan şəxslərin edam edilməsini qadağan edir. Digər dövlətlər edamı 18 yaşına kimi təxirə salır. Komitə bir daha vurğulayır ki, ən əsas və vacib meyar cinayətin törədildiyi vaxtda uşağın yaşıdır. Əgər şəxsin cinayəti törətdiyi vaxtda yaşının 18-dən az olmasına dair etibarlı və

əsaslı sübut yoxdursa, həmin şəxsin lehinə qərar verilməli və ona ölüm cəzası verilə bilməz.

80. Komitə yaşı 18-dən az olan şəxslər tərəfindən törədilən bütün cinayətlərə görə ölüm cəzasının verilməsini ləğv etməyən bir neçə Tərəf Dövlətini təcili surətdə və istisnasız olaraq ölüm cəzasını ləğv etməyə çağırır. Cinayəti törətdiyi vaxt yaşı 18-dən az olan bir şəxsə verilən ölüm cəzası Konvensiyaya tam uyğun olan başqa bir cəza ilə yüngülləşdirilməlidir.

Şərti azadlığa buraxılma olmadan ömürlük azadlıqdan məhrumetmə cəzasının ləğvi

81. Cinayəti törətdiyi vaxtda yaşı 18-dən az olan heç bir uşağa azadlığa çıxma və ya şərti azadlığa buraxılma olmadan ömürlük azadlıqdan məhrumetmə cəzası verilməməlidir. Şərti azadlığa buraxılanadək çəkiləcək cəza müddəti yetkinlik yaşına çatmış şəxslərə verilən cəzadan daha qısa və realistik olmalı, şərti azadlığa buraxılma isə müntəzəm olaraq təkrar nəzərdən keçirilməlidir. Komitə uşaqları azadlığa çıxma və ya şərti azadlığa buraxılma imkanı ilə ömürlük azadlıqdan məhrumetmə cəzasına məhkum edən Tərəf Dövlətlərə xatırladır ki, bu sanksiyanı tətbiq edərkən Konvensiyanın 40-cı maddəsinin (1)-ci bəndinin məqsədlərini həyata keçirməyə çalışmalıdır. Bu, o deməkdir ki, ömürlük azadlıqdan məhrumetmə cəzasına məhkum edilmiş uşaq azadlığa çıxmasına hazırlaşmaq, cəmiyyətə reinteqrasiyası və faydalı bir yerə sahib olması məqsədi güdən başqa imkanlarla yanaşı təhsil, tədris almalı və ona qayğı göstərilməlidir. Bu, həmçinin uşağın mümkün azadlığa çıxması barədə qərar vermək məqsədilə irəliləyişini və inkişafını müntəzəm olaraq təhlil etməyi tələb edir. Ömürlük azadlıqdan məhrumetmə cəzası reinteqrasiya məqsədlərinə çatmağı qeyri-mümkün etməsə belə, çox çətinləşdirir. Komitə bununla bağlı 2015-ci ilin hesabatını diqqətə çatdırır və bu hesabatda işgəncə və digər qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftar və ya cəza üzrə Xüsusi Məruzəçi qeyd edir ki, ömürlük azadlıqdan məhrumetmə və ardıcıl müddətli cəza kimi uzunmüddətli azadlıqdan məhrumetmə uşaqlar üçün həddən artıq qeyri-mütənasibdir və uşaqlara bu cəzalar verildikdə qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan cəza xarakteri daşıyır (A/HRC/28/68,

paraqraf 74). Komitə Tərəf Dövlətlərə cinayəti törətdiyi vaxtda yaşı 18-dən az olan şəxslər tərəfindən törədilən bütün cinayətlərə görə bütün növ ömürlük azadlıqdan məhrumetmə cəzalarını, o cümlədən qeyrimüəyyən cəzaları ləğv etməyi ciddi şəkildə tövsiyə edir.

F. Azadlıqdan məhrumetmə, o cümlədən istintaq təcridxanasında saxlama və məhkəmə sonrası həbs etmə

82. Konvensiyanın 37-ci maddəsində azadlıqdan məhrumetmə cəzasından istifadə üzrə vacib prinsiplər, azadlıqdan məhrum edilmiş hər bir uşağın prosessual hüquqları və azadlıqdan məhrum edilmiş uşaqlarla rəftar və onların vəziyyəti ilə bağlı şərtlər əksini tapmışdır. Komitə Tərəf Dövlətlərin diqqətini Hər kəsin fiziki və əqli sağlamlığının mümkün ən yüksək standartından faydalanmaq hüququ üzrə Xüsusi Məruzəçinin 2018-ci il tarixli hesabatına çəkir və bu hesabatda Xüsusi Məruzəçi qeyd edir ki, saxlama və həbsdə olan uşaqların çəkdikləri əziyyətin ölçüsü və miqyası qlobal səviyyədə uşaq həbsxanalarını və böyük müalicə müəssisələrini ləğv etməyə, paralel olaraq icma əsaslı xidmətlərə qoyulan investisiyanın həcmi artırmağa çağırır (A/HRC/38/36, paraqraf 53).

83. Tərəf Dövlətlər həbs tədbirinə minimum səviyyədə əl atmaq istiqamətində fəaliyyətə dərhal başlamalıdır.

84. Cari ümumi şərhdə qeyd edilən heç bir söz və ya ifadə azadlıqdan məhrumetmə cəzasından istifadəni təbliğ etdiyi və ya dəstəklədiyi mənasında izah edilməməlidir, daha çox azadlıqdan məhrumetmə cəzasının zəruri hesab olunduğu proseslərin kiçik hissəsi üçün düzgün prosedurların və şərtlərin təmin edilməsi kimi başa düşülməlidir.

Əsas prinsiplər

85. Azadlıqdan məhrumetmədən istifadə üçün əsas prinsiplər aşağıdakılardır: (a) uşaq barədə həbs qətimkan tədbirinin, saxlama və ya həbs etmə tədbirinin seçilməsi yalnız qanuna uyğun olaraq həyata keçirilməli və yalnız ən son tədbir olaraq və müvafiq olan ən qısa müddətə tətbiq edilməlidir və (b) heç bir uşaq azadlığından qanunsuz və əsassız şəkildə məhrum edilə bilməz. Həbs qətimkan tədbiri istintaq

təcridxanasında saxlamanın başlama nöqtəsidir və dövlətlər qanunun hüquq mühafizə orqanları əməkdaşları qarşısında həbs qətimkan tədbiri kontekstində 37-ci maddənin tətbiq edilməsi ilə bağlı aydın şəkildə öhdəliklər qoyduğunu təmin etməlidir. Həmçinin dövlətlər ən son tədbir kimi və müvafiq olan ən qısa müddət ərzində tətbiq edilən hallar istisna olmaqla, uşaqların nəqliyyat vasitəsində və ya polis kameralarında saxlanılmadığını və uşaqların ən üstün maraqları lehinə olduğu hallar istisna olmaqla onların yetkinlik yaşına çatmış şəxslərlə bir yerdə saxlanılmadığını təmin etməlidir. Uşaqların tez bir zamanda valideynlərin və ya yetkinlik yaşına çatmış müvafiq şəxslərin himayəsinə verilməsi mexanizmləri prioritetləşdirilməlidir.

86. Komitə narahatlıqla qeyd edir ki, bir çox ölkələrdə uşaqlar aylarla, hətta illərlə istintaq təcridxanalarında əziyyət çəkirlər və bu da Konvensiyanın 37-ci maddəsinin (b) bəndinin tələblərinin kobud şəkildə pozulması deməkdir. Ən ağır cinayət işləri istisna olmaqla digər işlər üçün istintaq təcridxanasından istifadə olunmamalı və ən ağır cinayət işləri ilə bağlı belə cəmiyyət arasında yerləşdirmə variantı diqqətlə nəzərdən keçirildikdən sonra tətbiq edilməlidir. İstintaq mərhələsində yönləndirmə saxlama tədbirindən istifadəni azaldır və uşağın yuvenal ədliyyə sistemində mühakimə olunacağı hallarda belə istisnaq təcridxanasından istifadəni məhdudlaşdırmaq üçün azadlıqdan məhrumetmə ilə əlaqəsi olmayan tədbirlər diqqətlə nəzərdən keçirilməlidir.

87. Qanunda istintaq təcridxanasından istifadə üçün meyarlar aydın şəkildə qeyd edilməlidir – bunlara əsasən məhkəmə prosesində uşağın iştirakının təmin edilməsi və əgər uşağın digərləri üçün bilavasitə təhlükə yaratdığı hallar daxildir. Əgər uşağın özünə və ya başqalarına təhlükə yaratdığı hesab edilirsə, o halda uşaq üçün mühafizə tədbirləri tətbiq edilməlidir. İstintaq təcridxanasında saxlama müntəzəm olaraq təhlil edilməli və bu saxlamanın müddəti qanunla məhdudlaşdırılmalıdır. Yuvenal ədliyyə sisteminin bütün tərəfləri istintaq təcridxanasında saxlanılan uşaqların məhkəmə işlərini prioritetləşdirməlidir.

88. Azadlıqdan məhrumetmə cəzasının müvafiq olan ən qısa müddətə verilməsi prinsipinin tətbiqində Tərəf Dövlətlər həbsdən, o cümlədən

polis kamerasında saxlanılmaqdan valideynlərin və ya yetkinlik yaşına çatmış digər münasib şəxslərin himayəsinə erkən buraxılmasına icazənin verilməsi üçün mütəmadi imkanlar yaratmalıdır. Şerti və ya şərtsiz azadlığa buraxılma (məsələn, səlahiyyətli şəxsə və ya orqana məruzə etmək) ilə bağlı ehtiyatlı olmaq lazımdır. Maddi girovun ödənilməsi tələbi qoyulmamalıdır, çünki əksər uşaqlar bu vəsaiti ödəyə bilmir və bu da kasıb və marjinallaşdırılmış ailələrə qarşı ayrı seçkilik yaradır. Bundan əlavə, girovla azadlığa buraxma müəyyən edilsə, bu, o deməkdir ki, prinsipcə məhkəmə uşağı azadlığa buraxa bilər və uşağın məhkəmədə iştirakını təmin etmək üçün digər mexanizmlərdən istifadə oluna bilər.

Prosessual hüquqlar (maddə 37 (d))

89. Azadlıqdan məhrum edilmiş hər bir uşaq dərhal hüquqi və digər müvafiq yardım almaq hüququna, habelə onun azadlıqdan məhrum olmasının nə dərəcədə qanuniliyini məhkəmə və ya digər səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz orqan qarşısında sübuta yetirmək hüququna və istənilən belə prosessual tədbir barəsində onların tərəfindən təxirə salınmadan qərarlar çıxarılması hüququna malikdir. Komitə ictimai təhlükəsizlik və ya sağlamlıq üçün həqiqi təhlükə olmadığı təqdirdə heç bir uşağın azadlıqdan məhrum edilməməsini tövsiyə edir və Tərəf Dövlətləri yaş həddi təyin etməyə təşviq edir ki, həmin yaş həddindən (məsələn, 16 yaş) daha aşağı yaşda olan uşaqlar qanuni olaraq azadlıqlarından məhrum edilə bilməz.

90. Barəsində həbs qətimkan tədbiri görülmüş və azadlıqdan məhrum edilmiş hər bir uşaq azadlıqdan məhrumetmənin və onun davam etdirilməsinin qanuniliyini araşdırmaq üçün 24 saat ərzində səlahiyyətli orqan qarşısına gətirilməlidir. Komitə iştirakçı ölkələrə onu da tövsiyə edir ki, istintaq təcridxanasında saxlanılma ona son verilməsi məqsədilə müntəzəm olaraq nəzərdən keçirilməlidir. Uşağın ilkin dinlənilmə zamanı (24 saat ərzində) və ya ondan əvvəl şərti azadlığa buraxılmasının mümkün olmadığı hallarda uşaq rəsmi olaraq göstərilən cinayət hadisələri ilə təqsirləndirilməli və tez bir zamanda məhkəmə və ya digər səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz orqan və ya ədliyyə orqanı qarşısına çıxarılmalıdır, amma bu, istintaq təcridxanasında saxlanılma başladıqdan sonra 30 gündən gec

olmamalıdır. Məhkəmə işlərinin bir neçə dəfə və/və ya uzun müddətə təxirə salınması təcrübəsindən xəbərdar olan Komitə Tərəf Dövlətlərdən tələb edir ki, bu cür təxirə salınmaların sayı və müddəti ilə bağlı maksimum hədlər qəbul edilsin və haqqında həbs qətimkan tədbiri seçildiyi tarixdən sonra altı ay ərzində məhkəmə və ya digər səlahiyyətli orqan tərəfindən təqsirləndirilən uşaq barəsində yekun qərarın verilməsini, əks təqdirdə uşağın azadlığa buraxılmasını təmin edən hüquqi və ya inzibati şərtləri qanuna daxil etməlidir.

91. Azadlıqdan məhrum etmə qərarının qanuniliyini sorğulamaq hüququ təkcə məhkəmə qərarlarından apellyasiyaya şikayət etmək hüququ deyil, eyni zamanda hər hansı bir inzibati qərarın (məsələn, polis, prokuror və ya digər səlahiyyətli orqanlar tərəfindən verilən) nəzərdən keçirilməsi üçün məhkəməyə müraciət etmək hüququnu əhatə edir. Konvensiyanın tələblərinə uyğun olaraq Tərəf Dövlətlər apellyasiya şikayətlərinin və onlara baxılmasının yekunlaşdırılması üçün qısa vaxt limitləri təyin etməlidir.

Rəftar və şərtlər (Maddə 37 (c))

92. Azadlıqdan məhrum edilmiş hər bir uşaq polis kameraları daxil olmaqla hər yerdə yetkinlik yaşına çatmış şəxslərdən ayrı saxlanılmalıdır. Azadlıqdan məhrum edilmiş uşaq yetkinlik yaşına çatmış şəxslər üçün nəzərdə tutulan mərkəzə və ya həbsxanaya yerləşdirilməməlidir, çünki bu cür yerlərin onların sağlamlığı və fundamental təhlükəsizlikləri, gələcəkdə cinayət əməllərindən uzaq olmaq və reintegrasiya qabiliyyətlərini riskə atdığına dair saysız sübutlar vardır. Konvensiyanın 37-ci maddəsinin (c) bəndində qeyd edilən “Əgər hesab edilsə ki, bunu uşağın mənafeləri naminə etmək gərəkdir” ifadəsi ilə şərtləndirilən uşaqların yetkinlik yaşına çatmış şəxslərdən ayrı saxlanması üçün icazə verilən istisna hal çox dar çərçivədə şərh edilməli və Tərəf Dövlətlərin rahatlığı uşağı mənafeyindən üstün tutulmamalıdır. Tərəf Dövlətlər azadlıqdan məhrum edilmiş uşaqlar üçün ayrıca təsisatlar yaratmalı və bu təsisatlarda müvafiq şəkildə təlim görmüş heyətin işləməsi və fəaliyyətin uşaqlar təhlükəsiz siyasət və təcrübələrə uyğun təşkil edilməsi təmin olunmalıdır.

93. Yuxarıda qeyd edilən qayda onu şərtləndirmir ki, uşaqlar üçün təsisatda yerləşdirilmiş hər hansı bir uşaq 18 yaşına çatdıqdan dərhal sonra yetkinlik yaşına çatmış şəxslər üçün olan təsisata köçürülməlidir. Uşağın 18 yaşına çatdıqdan sonra uşaqlar üçün olan təsisatda qalmasının davam etdirilməsi onun mənafeyi naminədirsə və təsisatdakı uşaqların mənafeləri əleyhinə deyilsə, bu, mümkündür.

94. Azadlıqdan məhrum edilmiş hər bir uşaq öz ailəsi ilə yazışmaq və görüşmək yolu ilə əlaqə saxlamaq hüququna malik olmalıdır. Görüşlərin asanlaşdırılması üçün uşaq ailəsinin yaşadığı yerə ən yaxın təsisatda yerləşdirilməlidir. Bu cür əlaqəni məhdudlaşdıran müstəsna hallar aydın şəkildə qanunda təsvir edilməli və qurumların mülahizələrinə tabe tutulmamalıdır.

95. Komitə vurğulayır ki, bütün azadlıqdan məhrumetmə hallarında digərləri ilə yanaşı aşağıdakı prinsiplər və qaydalara riayət edilməlidir:

(a) Yaşı 18-dən az olan şəxslərin ünsiyyət imkanından məhrum edilməklə (inkommunikado) saxlanılmasına icazə verilmir;

(b) Uşaqlar yaşadıkları yerin reintegrasiya məqsədlərinə imkan yaradan fiziki mühit və mənzillə təmin edilməlidir. Onların şəxsi həyatları ilə bağlı gizlilik, duyğu stimulu və həmyaşıdları ilə ünsiyyət qurmaq və idman, fiziki tərbiyə, incəsənət və istirahət vaxtı fəaliyyətlərində iştirak etmək imkanlarına olan ehtiyaclarına diqqət yetirilməlidir;

(c) Hər bir uşağın onun ehtiyac və qabiliyyətlərinə uyğun olan və cəmiyyətə qayıdışı üçün uşağın hazırlaşdırılmasına yönəldilmiş təhsil almaq, o cümlədən imtahanda iştirak etmək hüququ vardır; bundan əlavə, münasib olduğu vaxtda hər bir uşaq gələcəkdə məşğulluğa hazırlaşmaq üçün peşə təhsili almalıdır;

(d) Hər bir uşaq saxlama və ya islah mərkəzinə qəbul edildikdən sonra həkim və ya tibb mütəxəssisi tərəfindən müayinə edilməli, mərkəzdə qaldığı müddətdə adekvat fiziki və əqli sağlamlığı üçün qayğı görməlidir və bu da mümkün olduğu hallarda icmanın səhiyyə müəssisələri və xidmətləri tərəfindən təmin edilməlidir;

(e) Təsisatın heyəti uşağın daha geniş icma ilə tez-tez əlaqə saxlamasına, həmçinin ailəsi, dostları və digər şəxslər, o cümlədən tanınmış təşkilatların nümayəndələri ilə ünsiyyət qurmağına kömək və yardım etməli, ailəsinə və evinə baş çəkməsi üçün imkanı yaratmalıdır. Uşağın vəkili və ya digər köməkçisi ilə gizli şəkildə və istənilən vaxtda əlaqə danışmaq imkanına heç bir məhdudiyət qoyulmamalıdır;

(f) Fiziki məhdudlaşdırma və güc yalnız o halda tətbiq edilə bilər ki, uşaq özünə və ya başqalarına bilavasitə xəsarət yetirmək təhlükəsi yaradır və digər bütün nəzarət tədbirləri faydasızdır. Fiziki məhdudlaşdırma uşağın qaydalara riayət etməsini təmin etmək üçün istifadə edilməməli və heç bir şəkildə qəsdən fiziki incitməyi ehtiva etməməlidir. Fiziki məhdudlaşdırma heç bir şəkildə cəza vasitəsi kimi istifadə edilməməlidir. Fiziki məhdudlaşdırma və ya gücdən, o cümlədən fiziki, mexaniki, tibbi və ya farmakoloji məhdudlaşdırma vasitələrindən istifadəyə tibb və/və ya psixologiya mütəxəssisi yaxından, birbaşa və davamlı nəzarət etməlidir. Təsisatın heyətinə tətbiq olunan standartlar barədə təlim keçirilməli və heyətin üzvləri arasında qayda və standartları pozacaq şəkildə fiziki məhdudlaşdırma və ya gücdən istifadə edənlər müvafiq şəkildə cəzalandırılmalıdır. Dövlətlər bütün fiziki məhdudlaşdırma və ya gücdən istifadə hallarını qeydə almalı, monitorinqini aparmalı, qiymətləndirməli və bu halların minimum səviyyəyə azaldılmasını təmin etməlidir;

(g) Hər hansı bir inzibati tənbeh uşağın ləyaqətinin qorunması prinsipinə və təşkilati qayğının fundamental məqsədlərinə müvafiq olmalıdır. Konvensiyanın 37-ci maddəsinin tələblərini pozan inzibati tənbehlər, o cümlədən fiziki cəza, qaranlıq kamerada saxlama, tək nəfərlik kamerada saxlama və ya uşağın fiziki və ya əqli sağlamlığını riskə atacaq hər hansı digər cəza növləri mütləq şəkildə qadağan edilməli və inzibati tənbehlər uşaqların hüququ nümayəndə ilə görüş, ailə ilə əlaqə, qida, su, geyim, çarpayı, təhsil, məşq və ya digərləri ilə gündəlik ünsiyyət kimi əsas hüquqlarını əllərindən almamalıdır;

(h) Uşaqlar tək nəfərlik kamerada saxlanılmamalıdır. Hər hansı bir uşağın digərlərindən ayrı saxlanması çox qısa müddətlik olmalı və yalnız uşağın və ya digərlərinin mühafizəsi üçün ən son tədbir kimi tətbiq edilməlidir. Uşağın ayrı saxlanması zərurəti yarandıqda

müvafiq şəkildə təlim keçmiş heyət üzvünün iştirakı və ya yaxından nəzarəti altında həyata keçirilməli və uşağın ayrı saxlanılmasının səbəbləri və müddəti qeydə alınmalıdır;

(i) Hər bir uşağın mahiyyətinə senzura tətbiq edilmədən mərkəzi müdriyyətə, ədliyyə qurumuna və ya digər müvafiq müstəqil quruma tələb və şikayət etmək və cavabı barədə gecikmədən məlumatlandırılmaq hüququ olmalıdır. Uşaqlar hüquqlarını, tələb və şikayət mexanizmləri barədə bilməli və onlara asan çıxışları olmalıdır;

(j) Müstəqil və ixtisaslı müfəttişlərə mütəmadi olaraq yoxlamalar aparmaq və öz təşəbbüsləri ilə xəbər vermədən yoxlamalar həyata keçirmək səlahiyyəti verilməlidir. Müfəttişlər təsisatdakı uşaqlarla məxfi mühitdə söhbət aparmaq məsələsinə xüsusi əhəmiyyət verməlidirlər;

(k) Dövlət uşaqları azadlıqlarından məhrum etmək üçün heç bir sövqedici səbəbin olmadığını və yerləşdirmə, malların və xidmətlərin təmin edilməsi, ailə ilə əlaqə saxlamaqla bağlı korrupsiya imkanlarının olmadığını təmin etməlidir.

G. Xüsusi məsələlər

Hərbi məhkəmələr və Dövlət təhlükəsizliyi məhkəmələri

96. Son dövrlər belə bir mövqe ortaya çıxmağa başlamışdır ki, mülki vətəndaşların hərbi tribunallar və dövlət təhlükəsizliyi məhkəmələri tərəfindən mühakimə edilməsi şəxsin səlahiyyətli, müstəqil və qərəzsiz məhkəmə tərəfindən ədalətli mühakimə edilmə ilə bağlı pozulmaz hüququnu pozur. Bu, ixtisaslaşmış yuvenal ədliyyə sistemi tərəfindən baxılmalı olan uşaqların hüquqlarının pozulması ilə bağlı olduqda daha da narahat edici haldır. Komitə bir neçə yekun müşahidələrində bu məsələ ilə bağlı narahatlıqlarını səsləndirmişdir.

Qeyri-dövlət silahlı qrupları, o cümlədən terrorçu qruplar kimi müəyyənləşdirilmiş qruplar tərəfindən cəlb edilən və istifadə edilən uşaqlar və terrorizmlə mübarizə kontekstində təqsirləndirilən uşaqlar

97. BMT uşaqların qeyri-dövlət silahlı qrupları, o cümlədən terrorçu qrupları kimi müəyyənləşdirilmiş qruplar tərəfindən tək-cə münəqışə zonalarında deyil, eyni zamanda qeyri-münəqışə zonalarında, o cümlədən uşaqların yaşadıkları ölkələrdə, tranzit və ya qayıdış ölkələrində silahlanmaya cəlb olunması və istismarı ilə bağlı çoxsaylı halların olduğunu təsdiqləmişdir.

98. Bu cür qrupların nəzarətində olarkən uşaqlar bir neçə hüquq pozuntusu formalarının qurbanları ola bilər. Məsələn, hərbi mükəlləfiyyət; hərbi təlimlər; döyüş əməliyyatlarında və/və ya terror aktlarında, o cümlədən intihar hücumlarında istifadə edilmək; edam cəzalarını həyata keçirməyə məcbur edilmək; canlı qalxan kimi istifadə edilmək; insan oğurluğu; insan alveri; qadağan olunmuş malların alveri; cinsi istismar; uşaq evliliyi; narkotik vasitələrin daşınması və ya satışı üçün istifadə edilmək; casusluq, kəşfiyyət, nəzarət məntəqələrinin mühafizəsi, hərbi avadanlığın keşiyini çəkmək və ya daşımaq kimi təhlükəli tapşırıqları həyata keçirmək üçün istismar edilmək. Hesabatlarda bildirilir ki, qeyri-dövlət silahlı qrupları və terrorçu qruplar kimi müəyyənləşdirilmiş qruplar, həm də uşaqları loyallıqlarını nümayiş etdirmək və gələcəkdə fərariliyin qarşısını almaq üçün öz ailələrinə və ya aid olduqları icmalara qarşı zorakılıq aktları törətməyə məcbur edir.

99. Tərəf Dövlətlərin qurumları bu cür uşaqların işinə baxanda bir sıra çətinliklərlə üzləşir. Bəzi Tərəf Dövlətlər uşaqların hüquqları heç bir şəkildə nəzərə almadan və ya məhdud çərçivədə nəzərə almaqla cəzalandırıcı tədbirlər görmək yanaşmasını qəbul etmişdir ki, bu da uşağın inkişafına uzunmüddətli təsirlərə gətirib çıxarır, sosial reintegrasiya imkanlarına mənfi təsir edir və bu da öz növbəsində daha geniş ictimaiyyət üçün ciddi təsirlərə yol açır. Adətən bu uşaqlar törətdiyi əməllərə görə münəqışə zonalarında və az halarda gəldikləri və ya qayıtdıqları ölkədə həbs edilir, saxlanılır, mühakimə edilir və məhkəmə qarşısına çıxarılır.

100. Komitə Tərəf Dövlətlərin diqqətini BMT Təhlükəsizlik Şurasının 2427 sayılı (2018-ci il) qətnaməsinə çəkir. Şura Qətnamədə bütün qeyri-dövlət silahlı qrupları ilə əlaqəsi olan və ya əlaqəsinin olduğu iddia edilən uşaqların, o cümlədən terror aktları törədən uşaqların tez bir zamanda uşaqların hüquqlarının müdafiəsi üzrə müvafiq mülki qurumlara təhvil verilməsi üçün standart əməliyyat prosedurlarının təsis edilməsi ehtiyacını vurğulamışdır. Şura xüsusilə bildirmişdir ki, tətbiq edilən beynəlxalq qanunların tələblərini pozaraq silahlı qüvvələr və silahlı qruplar tərəfindən onların sıralarına cəlb edilən və silahlı münaqişələr zamanı cinayət törətməkdə ittiham edilən uşaqlarla birinci dərəcəli olaraq beynəlxalq qanun pozuntusunun qurbanları kimi rəftar edilməlidir. Şura, həmçinin Üzv dövlətlərdən ittiham etmə və həbs etməyə alternativ kimi reintegrasiyaya hədəflənmiş qeyri-ədliyyə tədbirlərini nəzərə almağı tələb etmiş və silahlı qüvvələr və silahlı qruplarla əlaqəsi olduğuna görə saxlanılan bütün uşaqlarla bağlı ədalətli ədliyyə prosesinin tətbiqinə çağırılmışdır.

101. Tərəf Dövlətlər törətdiyi cinayətin ağırlığından və kontekstindən asılı olmayaraq cinayət törətməkdə təqsirləndirilən bütün uşaqların işlərinə Konvensiyanın 37 və 40-cı maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq baxıldığını təmin etməli, fikirlərini ifadə etdiklərinə və qeyri-dövlət silahlı qruplarla, o cümlədən terrorçu qruplar kimi müəyyənləşdirilmiş qruplarla sadəcə əlaqəsi olduğuna görə uşaqları təqsirləndirib ittiham etməkdən çəkinməlidir. 20 sayılı ümumi şərhinin 88-ci paraqrafına uyğun olaraq Komitə əlavə olaraq Tərəf Dövlətlərə tövsiyə edir ki, sosial amilləri və əsas səbəbləri araşdırıb aradan qaldırmaq üçün, o cümlədən Təhlükəsizlik Şurasının terrorizmlə mübarizə ilə bağlı qətnamələrinin (məsələn, 1373 sayılı (2001-ci il), 2178 sayılı (2014-cü il), 2396 sayılı (2017-ci il) və 2427 sayılı (2018-ci il) qətnamələr) və BMT Baş Assambleyasının 72/284 sayılı qətnaməsinin, xüsusilə 18-ci paraqrafda əks etdirilən tövsiyələrin icrası zamanı profilaktik müdaxilələrin, həmçinin sosial reintegrasiya tədbirlərinin icrasını təmin etsinlər.

Ədliyyənin adi, yerli və qeyri-dövlət formaları

102. Bir çox uşaqlar rəsmi ədliyyə sisteminə paralel və ya onun kənar hədlərində işləyən digər ədliyyə sistemləri ilə də təmasda olur. Buna

adi, qəbilə, yerli və ya digər ədliyyə sistemləri daxildir. Bu sistemlər rəsmi mexanizmlərlə müqayisədə daha əlçatan ola bilər və mədəni xüsusiyyətlərə müvafiq çevik və nisbətən daha ucuz cavab tədbirləri təklif etmək üstünlüyü vardır. Bu cür sistemlər uşaqlarla bağlı rəsmi məhkəmə proseslərinə alternativ kimi qəbul edilə bilər və uşaqlarla və ədliyyə ilə bağlı insanların münasibətində müsbət dəyişikliyə töhfə verə bilər.

103. Son illərdə belə bir yekdillik var ki, ədliyyə sektoru proqramlarında aparılan islahatlarda bu cür sistemlərə diqqət yetirilməlidir. Prosesual hüquqlar, ayrı-seçkilik və marjinalaşdırma riskləri ilə bağlı narahatlıqlara əlavə olaraq dövlət və qeyri-dövlət ədliyyə sistemləri arasındakı potensial gərginliyi nəzərə alaraq islahatlar mərhələli şəkildə aparılmalı və sözügedən müqayisəli sistemlərin və bütün maraqlı tərəflər üçün məqbul olan şərtlərin tam dərk edilməsi metodologiyası ilə həyata keçirilməlidir. Adi ədliyyə prosesləri və nəticələri konstitusiyaya hüquq, hüquqi və prosesual təminatlarla müvafiq olmalıdır. Eyni cinayəti törədən uşaqların işinə paralel sistemlərdə və ya forumlarda fərqli şəkildə baxılırsa, ədalətsiz ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi vacibdir.

104. Konvensiyanın prinsipləri uşaqlarla bağlı bütün ədliyyə mexanizmlərinə daxil edilməli və Tərəf Dövlətlər Konvensiyanın tanınmasını və tətbiq edilməsini təmin etməlidir. Adətən, adi, yerli və ya digər qeyri-dövlət ədliyyə sistemləri vasitəsilə bərpəedici ədliyyə tədbirlərini həyata keçirmək mümkündür və bu tədbirlər formal yuvenal ədliyyə sistemi üçün nələrisə öyrənmək imkanı yarada bilər. Bundan əlavə, bu cür ədliyyə sistemlərinin tanınması yerli icmaların adət-ənənələrinə olan hörməti artırmağa töhfə verə bilər və bu da yerli xalqın nümayəndəsi olan uşaqlar üçün faydalı ola bilər. Müdaxilələr, strategiyalar və islahatlar xüsusi kontekstə uyğun hazırlanmalı və proses dövlət qurumları tərəfindən həyata keçirilməlidir.

V. Yuvenal ədliyyə sisteminin təşkili

105. Əvvəlki paraqraflarda göstərilən prinsiplərin və hüquqların tam şəkildə icrasını təmin etmək üçün yuvenal ədliyyənin idarə edilməsi üçün effektiv təşkilatın təsis edilməsi zəruridir.

106. Müfəssəl yuvenal ədliyyə sistemi polis, məhkəmə sistemi və prokurorluqda xüsusi bölmələrin təsis edilməsini, həmçinin uşaqlara hüquqi və digər müvafiq yardım təmin edən ixtisaslı müdafiəçilərin və ya digər nümayəndələrin təyin edilməsini tələb edir.

107. Komitə Tərəf Dövlətlərə yuvenal ədliyyə məhkəmələrini ya ayrıca qurum kimi, ya da mövcud məhkəmələrin tərkibində təsis etməyi tövsiyə edir. Praktiki cəhətdən bunun mümkün olmadığı hallarda Tərəf Dövlətlər yuvenal ədliyyə ilə bağlı işlərə baxmaq üçün ixtisaslı hakimlərin təyin edilməsini təmin etməlidir.

108. Probasiya, konsultasiya və ya nəzarət kimi xüsusi xidmətlər xüsusi təsisatlarla birgə təsis edilməlidir. Məsələn, gündüz islah mərkəzləri və zəruri olduğu hallarda yuvenal ədliyyə sisteminin göndərdiyi uşaqlara yaşayış yerində kömək göstərilməsi və islahı üçün kiçik ölçülü təsisatlar. Bütün bu xüsusi bölmələrin, xidmətlərin və təsisatların fəaliyyətlərinin agentliklər arasında effektiv koordinasiya davamlı olaraq təşviq edilməlidir.

109. Bundan əlavə, uşaqların fərdi qiymətləndirilməsi və çoxtərəfli yanaşmalar tövsiyə olunur. Cinayət məsuliyyətinə cəlb etmənin minimum yaş həddindən daha aşağı yaşda olan, amma qiymətləndirilmə əsasında dəstəyə ehtiyacı olduğu müəyyənləşdirilən uşaqlar üçün icma əsaslı xüsusi xidmətlərə ayrıca diqqət yetirilməlidir.

110. Qeyri-hökumət təşkilatları yuvenal ədliyyə sistemində vacib rolə sahib ola bilər və həm də sahibdirlər. Buna görə də, Komitə Tərəf Dövlətlərə bu cür təşkilatları müfəssəl yuvenal ədliyyə siyasətinin işlənilib hazırlanması və icrasında aktiv iştiraka dəvət etməyi və münasib olduğu hallarda həmin təşkilatları zəruri resurslarla təmin etməyi tövsiyə edir.

VI. Maarifləndirmə və təlim

111. Cinayət əməli törədən uşaqlar haqqında adətən kütləvi informasiya vasitələrində mənfi məlumatlar dərc edilir və bu da həmin uşaqlar barəsində ayrı-seçkiliyə və neqativ stereotiplərin yaranmasına səbəb olur. Uşaqların bu cür mənfi formada təqdim olunması və ya kriminallaşmasının kökündə adətən cinayətin səbəblərinin yanlış təqdim olunması və/və ya yanlış anlaşılması və nəticədə daha sərt yanaşmaların (sıfır dözümlülük, “üç zərbə” yanaşması, məcburi cəza, yetkinlik yaşına çatmış şəxslərə aid olan məhkəmələrdə mühakimə və əsas etibarilə cəzalandırıcı olan digər tədbirlər) tətbiq edilməsi ilə bağlı çağırışlara gətirib çıxarır. Tərəf Dövlətlər Konvensiyanın bütün aspektlərinin yuvenal ədliyyə sistemində işinə baxılan uşaqlarla bağlı həyata keçirildiyini təmin etmək üçün maarifləndirmək və digər təbliğat fəaliyyətlərinə kömək və dəstək vermək üçün parlament üzvlərinin, qeyri-hökumət təşkilatlarının və KİV-lərin aktiv və pozitiv iştirakına can atmalıdır. Uşaqlar və xüsusilə də, yuvenal ədliyyə sistemi ilə təcrübəsi olan uşaqların maarifləndirməyə dair fəaliyyətlərdə iştirakı çox zəruridir.

112. Yuvenal ədliyyə sistemi ilə əlaqəsi olan bütün peşəkarlara Konvensiyanın məzmunu və məğzi ilə bağlı müvafiq çoxşaxəli təlimlərin keçirilməsi yuvenal ədliyyə sisteminin idarə edilməsinin keyfiyyəti baxımından çox vacibdir. Təlimlər sisteməlik və davamlı olmalı, müvafiq dövlət və beynəlxalq hüquqi şərtlər barədə məlumatla məhdudlaşmamalıdır. Təlimlərə, digərləri ilə yanaşı, cinayətin sosial və digər səbəbləri, uşaqların sosial və psixoloji inkişafı, o cümlədən neyrobiologiya sahəsində ən son tapıntılar, milli azlıqların və ya yerli xalqların nümayəndəsi olan uşaqlar kimi müəyyən marjinallaşmış qruplara qarşı ayrı-seçkiliyə səbəb ola biləcək bərabərsizliklər, gənclərin dünyasında mədəniyyət və tendensiyalar, qrup fəaliyyətlərinin dinamikası və mövcud olan yönləndirmə tədbirləri və azadlıqdan məhrum etmə ilə əlaqəsi olmayan cəzalar, xüsusilə məhkəmə prosesinə aparıb çıxarmayan tədbirlər kimi müxtəlif sahələr üzrə əsaslı və son illərdə ortaya çıxan məlumatlar daxil edilməlidir. Eyni zamanda video konfrans vasitəsilə “məhkəmədə iştirak” kimi yeni texnologiyalardan mümkün istifadəyə, bununla yanaşı DNA profilinin

---

çıxarılması kimi digər yeni texnologiyaların risklərinə də diqqət yetirilməlidir. Hansı metod və üsulların daha əlverişli olduğu davamlı olaraq təkrar qiymətləndirilməlidir.

VII. Məlumatların toplanması, qiymətləndirilməsi və araşdırmalar

113. Komitə Tərəf Dövlətlərdən məcmu halında olmayan məlumatları, o cümlədən uşaqlar tərəfindən törədilən cinayətlərin sayı və tərkibi, istintaq təcridxanasından istifadə və burada saxlanmanın orta hesabla müddəti, məhkəmə prosesi olmadan digər tədbirlər (yönləndirmə) çərçivəsində işinə baxılan uşaqların sayı, ittiham edilən uşaqların sayı, onlara tətbiq edilən sanksiyaların xüsusiyyəti və azadlıqdan məhrum edilmiş uşaqların sayı kimi məlumatları sisteməlik olaraq toplamağı tələb edir.

114. Komitə Tərəf Dövlətlərə yuvenal ədliyyə sistemlərini, xüsusilə həyata keçirilən tədbirlərin effektivliyini, ayrı-seçkilik, reintegrasiya və törədilən cinayətlərin tendensiyası ilə bağlı yuvenal ədliyyə sistemini müntəzəm olaraq qiymətləndirməyi tövsiyə edir və bu qiymətləndirmənin müstəqil akademik təşkilatlar tərəfindən aparılmasına üstünlük verir.

115. Uşaqların, xüsusilə yuvenal ədliyyə sistemi ilə təmasda olan və ya keçmişdə təmasda olmuş uşaqların bu qiymətləndirmə və araşdırmada iştirakı, bu qiymətləndirmənin və araşdırmanın uşaqların iştirakına dair mövcud beynəlxalq təlimatlara müvafiq olaraq həyata keçirilməsi vacibdir.

